

Özel Rapor

KORONA SALGINI ve İKİ KUTUPLU DÜNYA KAOSU

Prof.Dr. Ümit ÖZDAĞ

Mayıs 2020

www.21yyte.org

İÇİNDEKİLER

3	KÜRESEL SALGIN VE İKİ KUTUPLU DÜNYANIN DOĞUMU
11	TEK KUTUPLU DÜNYA SİSTEMİNDEN İKİ KUTUPLU DÜNYA SİSTEMİNE GEÇİŞ
15	ABD'NİN KÜRESELLEŞMEDEN ÇEKİLMESİ VE DEGLOBALIZATION
23	AVRUPA-ATLANTİK DÜNYASINDAN ASYA-PASİFİK DÜNYASINA GEÇİŞ
29	NEOLİBERALİZMİN ÇÖKÜŞÜ VE MİLLİYETÇİLİĞİN YÜKSELİŞİ
33	AVRUPA BİRLİĞİ'NİN BELİRSİZ GELECEĞİ
37	YÜKSELEN OTORİTERLEŞME DALGASI
41	ULUS DEVLETLERİN YÜKSELİŞİ
43	KEYNESYENİZMİN VE SOSYAL DEVLETİN YÜKSELİŞİ
45	TEKNOLOJİK SIÇRAMANIN GÜNLÜK YAŞAMA YOĞUN ETKİSİ
47	DEĞİŞEN MÜLTECI SİYASETİ VE HUKUKU
47	ÇEVRE BİLİNCİ VE TASARRUFUN ARTMASI
49	YENİ KUTUP ÇİN: SARI EJDERHANIN YÜKSELİŞİ
54	İKİ KUTUPLU SİSTEMDE ABD-ÇİN JEOPOLİTİK REKABETİ VE NASIL BİR KÜRESELLEŞME (MI?)
64	SONUÇ

KÜNYE
MAYIS 2020

Hazırlayan
PROF.DR. ÜMİT ÖZDAĞ

KÜRESEL SALGIN VE İKİ KUTUPLU DÜNYANIN DOĞUMU

İnsanlık tarihinin “hızlı çekim” dönemlerinden birisini yaşıyoruz. Bu tür bir hızlı çekimi en son 1989’da Berlin Duvarı’nın yıkılması sırasında görmüştük. Yıkılan sadece duvar değildi, 1945-1989 arasında devam eden ABD-SSCB arasındaki iki kutuplu dünya düzeninin kutuplarından birisi olan SSCB idi ve böylece sistemin kendisi de yıkılıyordu. 2020’de benzer bir yıkımın gerçekleştiğini düşünmek için güçlü nedenler var. Bu kez ABD’nin küresel hegemonyasına dayanan tek kutuplu dünya düzeni temel normları ile yıkılıyor.¹

1989’da gerçekleşen çift kutuplu dünya düzeninin yıkımı kontrollüydü. 2020’de gerçekleşen tek kutuplu küresel sistemin yıkımının böyle olup olmadığını zaman gösterecek. Ancak Korona salgını sonrası dünyanın öncesinden çok farklı olacağı konusunda hemen herkes mutabık görünüyor.² Bununla beraber, Korona sonrasında dünyada gerçekleşecek dönüşümlerin tamamının salgın öncesinde başladığını ve olgunlaştığını gözden kaçırmamalıyız.³ Bir virüs ile yıkılan bir siyasal-ekonomik-kültürel sistemin güçlü temeller üzerinde yükseldiğini söylemek mümkün değildir. Korona salgını bu yıkım sırasında sadece yeni dünyanın sezaryen ile ebeliğini yapmaktadır.⁴

Öte yandan siyasi karar alıcılar ve dünya kamuoyu Korona salgını karşısında büyük bir şaşkınlık yaşamış olsalar da politikacılar, konu uzmanı kurumlar ve araştırmacılar yıllardan bu yana bir salgının başlayacağı, hatta Korona virüsün yeni bir salgının nedeni olacağına dair uyarılarda bulunuyordu. Esasen 1980’den bu yana AIDS, 2003’den sonra SARS, 2009’dan sonra H1N1, 2011 sonrasında MERS, 2014-2016 sonrasında Ebola salgınları sadece zihinsel değil, fiili hazırlıklar için de yeterince uyarıcı olmalıydı. George Bush, 1 Kasım 2005’te, dünyanın bir salgın hastalık yaşayacağını, bu hastalık ile mücadele edilmesi için gereken hazırlıklarda harcanmak üzere 7 Milyar doların ayrılması durumunda birçok insanın öleceğini açıklamıştı.⁵ Almanya’nın önde gelen araştırma kurumu Robert Koch Enstitüsü 2012’de hazırladığı bir raporda, yeni bir SARS-Koronavirüsün Güneydoğu Asya’da bir hayvan pazarından kaynaklanacağını öngörmüştü.⁶ Dünya Sağlık Örgütü, 2019’da bütün dünyayı jeopolitik dengeleri sarsacağı görülen bir salgın konusunda

¹ Seth J. Frantzman , Coronavirus Is Empowering Dictators and Changing the World Order, The National Interest, <https://nationalinterest.org/feature/coronavirus-empowering-dictators-and-changing-world-order-139127> Erişim Tarihi: 05.04.2020

² Örneğin Foreign Policy dergisinin kısa görüşlerine yer verdiği 12 önemli uluslararası ilişkiler uzmanı için bkz. How the World Will Look Like After the Coronavirus Pandemic, Foreign Policy, <https://foreignpolicy.com/2020/03/20/world-order-after-coronavirus-pandemic/> Erişim Tarihi: 10.04.2020

³ Mira Rapp-Hooper, China, America, And The International Order After The Pandemic, War On The Rocks, <https://warontherocks.com/2020/03/china-america-and-the-international-order-after-the-pandemic/> Erişim Tarihi: 07.04.2020

⁴ Richard Haass, The Pandemic Will Accelerate History Rather Than Reshape It, Foreign Affairs, <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2020-04-07/pandemic-will-accelerate-history-rather-reshape-it> Erişim Tarihi: 09.04.2020

⁵ The White House, President Outlines Pandemic Influenza Preparations and Response, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2005/11/20051101-1.html> Erişim Tarihi:11.04.2020.

⁶ Deutscher Bundestag, 17. Wahl Period, Drucksache 17/12051, 03.01.2013 Unterrichtung durch die Bundesregierung, Bericht zur Risiko analyse,im Bevölkerungsschutz, 2012.

The Economist

US-China relations in crisis

The dash to cash

Ethiopia's hidden war

How virus-testing works

MARCH 21ST–27TH 2020

uyarmış ve salgına karşı önlemlerin alınmasını talep etmiştir.⁷ Özetle, Korona salgını beklenmeyen ve gerçekleştiğinde ortaya büyük olumsuz etkiler çıkaran “siyah kuğu olayı” değildir. Aksine olması uzun zamandan beri beklenen, hatta nerede çıkacağı tahmin edilen bir gelişmedir.

Korona salgını öncesinde dünyada, 2008 finansal krizinden bu yana ABD hegemonyasına dayanan tek kutuplu dünya düzeninin sert bir sarsıntı süreci içinde olduğu görülüyordu. Neoliberalizm, Dünya Ticaret Odası Başkanı Mike Moore’un da kitabını “Sınırların Olmadığı Dünya: Özgürlük, Gelişim, Serbest Ticaret ve Küresel Yönetim” yazdığı 2000’lerin başındaki coşkuyu ve sahip olduğu ikna gücünü tamamen yitirmişti.⁸ 2008 krizi sonrasında FED Başkanı Greenspan Kongre’de verdiği ifadede: “Bütün entelektüel yapı çöktü” derken, neoliberalizmin ideolojik çöküşünü de ifade ediyordu.⁹ 2008 sonrasında ise; Küreselleşme lidersiz kalmıştır. Bush’un yerine gelen Barack Obama’nın küreselleşmeye liderlik etme girişimlerinin önündeki en büyük engel, ABD’nin iç sorunları olmuştur. Dani Rodrik bu durumu şöyle tespit etmiştir: “Dünya ekonomisi küresel işbirliğinin gittikçe zorlaştığı yeni bir aşamaya girmektedir.”¹⁰

2008 krizi sonrasında Avrupa’da; borç krizi, Brexit, Amerikan-Çin ticaret savaşı ve popülizmin yükselmesi, küreselleşmenin yaşadığı temel krizler oldu.¹¹ ABD ve AB, yüksek borç ve düşük büyüme oranları altında ezilmişti ve bundan dolayı iç işleri ile meşgul bir şekilde küresel kurallar koyma ve başkalarının bu kurallara uymasını bekleyebilecek durumda değildi.

Küresel sistem, meşruluğunu sağlayan neoliberalizmin çöküş içinde olduğunu görüyordu.¹² Neoliberalizmin krizi o kadar inkar edilemez hale gelmişti ki, Council on Foreign Relations tarafından çıkarılan Foreign Affairs dergisinde 10 Aralık 2019’da “Neoliberal Çöküş- Piyasalar Cevap Değildir” başlıklı makalede eşitsizliğe, sömürüye, doğanın yok olmasına neden olan neoliberalizmin, sınırlarına ulaştığı ve çöktüğü anlatılıyordu.¹³

Korona krizi ile birlikte Institute of International Finance-Uluslararası Finans Enstitüsü’nün ifadesi ile dünya ekonomisi aniden durmuştur.¹⁴ Ekonomi tarihçisi A. Tooze, 2008 krizinin Kaliforniya ve Güney İspanya’ya ulaşmasının 12 ay aldığını, ancak yaşanan krizin 3 ay içinde

⁷ Kuğu beyaz olur. Hollandalı kaşifler Avustralya’da 17. Yüzyılın sonlarında ilk kez siyah kuğular ile karşılaşınca çok şaşırmışlardır. Siyah Kuğu olayı şaşırtıcı ve beklenmeyen olayları nitelendirmek için kullanılan bir kavram olmuştur.

⁸ Arka kapak yazısını George Soros, Meksika eski devlet başkanı Ernesto Zedillo’nun yazdığı Oxford University Press yayını bu kitap, neoliberalizmin ve küreselleşmenin coşku ve özgüvenini temsil ediyordu.

⁹ Michael Hirsh, Are the Markets Underestimating the Coronavirus Depression?, Foreign Policy, [shorturl.at/ktEZ3](https://www.foreignpolicy.com/story/ktEZ3), Erişim Tarihi: 12.04.2020

¹⁰ Dani Rodrik, Leaderless Global Governance, Project Syndicate, [shorturl.at/aADIV](https://www.project-syndicate.org/author/dani-rodrik), Erişim Tarihi: 12.04.2020

¹¹ Carmen M. Reinhart, Another Nail in the Coffin of Globalization, Foreign Policy, <https://foreignpolicy.com/2020/04/15/how-the-economy-will-look-after-the-coronavirus-pandemic/> Erişim Tarihi: 13.04.2020

¹² Mohamed A. El-Erian, The Coming Coronavirus Recession, Foreign Affairs, <https://www.foreignaffairs.com/articles/2020-03-17/coming-coronavirus-recession> Erişim Tarihi: 14.04.2020

¹³ Miatta Fahnbulleh, The Neoliberal Collapse, Foreign Affairs, <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-kingdom/2019-12-10/neoliberal-collapse> Erişim Tarihi: 12.04.2020.

¹⁴ Institute of International Finance, <https://www.iif.com/COVID-19> Erişim Tarihi: 15.04.2020

Çin, Avrupa, Brezilya, Arjantin, Hindistan, Türkiye, Tayland ve Kuzey Amerika'yı özetle bütün dünyayı sardığını ifade etmektedir.¹⁵ Korona salgınının neden olduğu ekonomik krizin ise, insanlık tarihinin en ağır krizlerinden biri olan 2008 krizinden çok daha ağır geçeceği görülmektedir.¹⁶ 2008 krizinin ortaya çıkardığı sonuçları kısaca hatırlarsak, 2020'de başlayan ekonomik resesyonun ne anlama geldiğini daha iyi anlamamız mümkün. Popülist dalga'nın yükselmesi ve popülist liderlerin iktidara gelmesi, İngiltere'nin Avrupa Birliği'nden çıkması, Trump'ın ABD başkanı seçilmesi, Arap Baharı ile Orta Doğu'nun kısa sürede ikinci bir iç savaş krizine sürüklenmesi, küresel göçmen krizi, Avrupa Birliği'nin ağır bir duraklama süreci içine girmesi ilk akla gelenlerdir. Korona salgınının neden olduğu ekonomik krizin ekonomik sonuçlarının ötesinde politik, sosyolojik, kültürel ve jeopolitik sonuçları da olacaktır.

Küresel güç dengeleri, 2008'den bu yana, belirgin şekilde ABD merkezli bir tek kutup etrafında örgütlenmiş hiper küreselleşmeden, bölgeler etrafında örgütlenmiş ılımlı küreselleşmeye kaymaya başlamıştı. Küreselleşmenin bir zamanlar rakipsiz ideolojisi olan neoliberalizm, gelişen milliyetçilik karşısında adım adım geriliyordu. Birçok ülkede milliyetçi partiler iktidara gelmeye başlamışlardı. Keza hiper küreselleşmenin sonuçlarını protesto eden kitlelerin temsilciliğini üstlenen popülist liderler sadece gelişmekte olan ülkelerde değil, ABD başta olmak üzere Batı dünyasının öncü güçlerinde iktidara gelmeye başlamışlardı.

2016'daki referandumda Birleşik Krallık'ın Avrupa Birliği'nden ayrılması istikametinde karar çıkması ve Trump'ın ABD başkanlığına seçilmesi; küreselleşmenin iki ana ideolojik eksenini hayata geçiren Thatcher ile Reagan'ın ve sonrasının politikalarına İngiliz ve Amerikan halklarının verdiği tepki olarak okunabilir. Bir anlamda neoliberalizm-küreselleşme ikilisi ortaya çıktığı ülkelerde ideolojik-politik anlamda çökmüştür. Bu iki gelişmeyi neoliberalizme dayanan uluslararası sistemin "popülistler tarafından tacizi" olarak okuyanlar da vardır.¹⁷

Bütün bu süreçler, iki kutuplu dünya düzeninin çökmesinden sonra oluşan tek kutuplu dünya düzeninden, tekrar iki kutuplu bir dünya sistemine dönüşle paralel olarak gelişmekteydi. SSCB'nin çökmesi ve parçalanmasından sonra tek kutup haline gelen ABD'ye karşı, küreselleşmeye tek parti yönetimindeki devlet kapitalizmi ile cevap veren Çin, büyük bir hızla ikinci bir kutup olarak küresel sistemde yükselmekteydi.¹⁸ Korona salgını ile birlikte Çin'in küresel sistem içindeki ikinci kutup olduğu hususu tescil olmuştur.

Kurt M. Campbell ve Rush Doshi'nin, "Koronavirüs Küresel Düzeni Yeniden Şekillendirebilir-Çin, ABD Sendelerken Uluslararası Liderlik için Atılım Yapıyor"

¹⁵ Adam Tooze, The Coronavirus Is the Biggest Emerging Markets Crisis Ever, Foreign Policy, <https://foreignpolicy.com/2020/03/28/coronavirus-biggest-emerging-markets-crisis-ever/>, Erişim Tarihi: 31.03.2020

¹⁶ Russia Today, This is the beginning of the greatest financial crisis in US history: Peter Schiff makes dire predictions to Boom Bust, <https://www.rt.com/business/483006-greatest-financial-crisis-us-history/>, Erişim Tarihi: 01.04.2020.

¹⁷ Georg Löffmann, America First and the Populist Impact on US Foreign Policy, Survival, Vol. 61, NO 6, December 2019-January 2020, s.115.

¹⁸ Çin'in hızla ikinci kutup olmaya yöneldiği konusunda sayısız çalışma yapılmıştır.

¹⁹ Kurt M. Campbell and Rush Doshi, The Coronavirus Could Reshape Global Order, Foreign Affairs, <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2020-03-18/coronavirus-could-reshape-global-order>, Erişim Tarihi: 15.05.2020.

başlıklı makalelerinde korona salgını sonrası İngiltere ve Fransa'nın artık büyük güç olmadıklarını, 1956'da yaşanan Süveyş Kanalı baskını ile karşılaştırarak ABD'nin de artık tek kutup olmadığını korona salgını ile ortaya çıktığını ifade etmektedir.¹⁹ İkinci kutbun doğuşunun tescili konusunda H. Brands'ın şu tespiti çok önemlidir: "Uluslararası ilişkilerde psikolojik güç dengesi-dünyada kimin yükseldiği ve kimin düştüğü sezgisi- genellikle fiziksel güç dengesinden çok daha hızlı değişir. 2008 krizi psikolojik dengeyi öyle dramatik bir şekilde değiştirdi ki, prematüre de olsa yaygın şekilde Amerikan çağının sona erdiği algısını yarattı."²⁰

Korona salgını Çin'de çıkmış olmasına ve Çin için bir "Çernobil kazası" etkisi yaratma potansiyeline, hatta salgının ilk dönemindeki başarısız salgını durdurma girişiminden dolayı Çin'in "Asya'nın gerçek hasta adamı" diye nitelendirilmesine rağmen Pekin salgına karşı doğru önlemleri alarak bu düşünceleri büyük ölçüde aşmıştır.²¹ Bunları yaşamasına rağmen Pekin, daha sonra başka ülkelere sağlık yardımı yapabilecek duruma gelirken, ABD'nin salgın ile mücadelede etkisiz kalması, küresel güç dengesinin bundan sonra Çin lehine hızla gelişeceği düşüncesinin güçlenmesine neden olmaktadır. Büyük güçlerin bu konumlarını salgın hastalıkları sonucu kaybetmelerine daha önce de rastlanmıştır. Mesela Antik Yunan dünyasının hakim gücü olan Atina'nın M.Ö. 430'da Peloponez Savaşları sırasında Kuzey Afrika'dan gelen veba salgını neticesinde hem lideri Perikles'in ölümü hem nüfusunun büyük bölümünü kaybetmesi ile yenilgiye sürüklenmiştir. Keza 1629-31'de dönemin büyük gücü Venedik'i vuran veba salgını bu devletin gücünü kırmış, denizlerde üstünlük İngiltere ve Hollanda'ya kaymıştır.²²

Çin'in yükselişi, ABD'nin uluslararası sistemdeki konumunun ilk kez tehdit altına girmesi değildir. 1960'lı yıllarda Avrupa Ortak Pazarı'nın ABD'nin yerini alacağı, birçok uluslararası ilişkiler uzmanı tarafından ileri sürülmüştür. ABD-AB süper güç rekabeti konusu 2000'lerin başında tekrar gündeme gelmiş, ancak kalıcı olmamıştır.²³ 1980'lerde ise Japonya'nın ABD'nin yerini alacağı iddiaları bilimsel literatürde yer almıştır. Japonya, 1940'ların sonundan 1990'ların başına kadar çok büyük bir hızla büyümüştür. Bu dönemde Japon ekonomik kalkınmasının arkasındaki önemli dinamiklerden birisi de, Amerikan firmalarının ABD'de üretmek yerine daha ucuza üreten Japon firmalarından satın almayı tercih etmeleri olmuştur. Japon ekonomisi 1970'lerde dünyanın ikinci büyük ekonomisi haline gelmiş, Japonya'ya "Yükselen Güneş Ülkesi" lakabı takılmıştır. Japonya'nın ABD'nin yerini alacağı iddiaları ortaya atılmıştır.²⁴ Hatta 1992 başkanlık seçimlerinde Demokrat Aday Paul Tsongas, "Soğuk Savaş bitti ve Japonya kazandı" diyerek, bu algının ne kadar güçlü olduğunu göstermiştir.²⁵ Ancak bir yandan Japonya'nın Amerikan piyasasının kendisine

²⁰ Hal Brands, Coronavirus Is China's Chance to Weaken the Liberal Order, Bloomberg, <https://www.bloomberg.com/opinion/articles/2020-03-17/coronavirus-is-making-china-s-model-look-better-and-better> Erişim Tarihi: 15.05.2020.

²¹ Robert Peckham, Past Pandemics Exposed China's Weaknesses, Foreign Affairs, <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2020-03-27/past-pandemics-exposed-chinas-weaknesses> Erişim Tarihi: 16.04.2020.

²² Matthew Kroenig, Pandemics can fast forward the rise and fall of great powers, Center For Security Policy, <https://www.centerforsecuritypolicy.org/2020/03/25/pandemics-can-fast-forward-the-rise-and-fall-of-great-powers/> Erişim Tarihi: 14.04.2020.

²³ John Redwood, Stars and Strife-The Coming Conflict between the USA and the European Union, Great Britain, 2001.

²⁴ Yves Lacoste, Büyük Oyunu Anlamak-Jeopolitik: Bugünün Uzun Tarihi, NTV Yayınları, İstanbul 2007, s.160-164; Yükselen Güneş Ülkesi terimi Japonya'nın 1936-1945 arasındaki dönemini anlatmak için kullanılır. Ancak, 1970 sonrasında Japonya'nın hızlı yükselişi sırasında da aynı kavram kullanılmıştır.

²⁵ Thomas Wright, Stretching the International Order to Its Breaking Point, The Atlantic, <https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2020/04/pandemic-lasts-18-months-will-change-geopolitics-good/609445/> Erişim Tarihi: 16.04.2020

BBC

NIPPON

NEW SUPERPOWER

JAPAN • SINCE • 1945

WILLIAM HORSLEY & ROGER BUCKLEY
Accompanies the major TV series

açık olmasını isterken, Japon pazarını “yosai (kale) ekonomisi” ile koruması²⁶, diğer yandan Tokyo’nun Vaşington’da siyasal sistemi etkilemek için yapmış olduğu lobicilik çalışmaları, Vaşington’da Japonya’ya karşı sert tepkilerin yükselmesine neden olmuştur.²⁷ Sonuçta, Amerikan piyasaları Japon mallarına öz kısıtlamalar ve gümrük engelleri ile tepki vermiştir.²⁸ ABD, piyasalarını Japonya’ya kapatırken, demokratikleşen Güney Kore’nin önünü açmıştır. Ayrıca Japon ekonomisi, ABD ekonomisinin enformasyon teknolojileri ile yaptığı sıçramayı yapamayarak, geriye düşmüştür.²⁹ 1990’ların ikinci yarısında süper güç Japonya’dan bahseden kimse kalmamıştır.

Özetle, Avrupa Topluluğu’nun veya Japonya’nın süper güç olarak ABD’nin yerini alacağı beklentileri gerçekleşmemiş, ABD hem kendisini yenileyerek hem AB ve Japonya’nın zayıflıklarını istismar ederek Batı sistemi içinde SSCB’ye karşı müttefik bile olsa yeni bir kutba izin vermemiştir. Bugün de değişik partiler, siyasal ve akademik ekollerden Amerikan dış politika analizcilerinin büyük bir bölümünün üzerinde mutabık olduğu husus Amerikan gücünün inişte olduğu, bu inişin nasıl yönetilmesi gerektiğidir.³⁰

Korona salgını ile hızlanan küresel değişim sürecinin en temel unsurlarının tespit edilmesi ve küresel değişimin olası etkileri, kısa sayılabilecek bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Bu süreçler aşağıda şu başlıklar altında ele alınacaktır;

- a) Tek Kutuplu Dünyadan ABD ile Çin’in İki Farklı Kutbu Oluşturdukları Dünyaya Geçiş,
- b) ABD’nin Küreselleşme Sürecinden Geri Çekilişi,
- c) Avrupa-Atlantik Merkezli Dünya Siyaset, Ekonomi ve Kültürünün Yerine Asya-Pasifik Merkezli Dünyanın Kurulması,
- d) Tek Kutuplu Dünyanın İdeolojisi Neoliberalizmin Çöküşü ve Milliyetçiliğin Yükselişi,
- e) Avrupa Birliği’nin Geleceğinin Belirsizliği,
- f) Otoriter Rejimlerin Durumu,
- g) Ulus Devletlerin Yükselişe Geçmesi,
- h) Keynesyenizmin ve Sosyal Devletin Yükselişi,
- i) Teknolojik Sıçramanın Günlük Yaşama Etkilerinin Artması,
- j) Mülteci Hukukunun Değiştirilerek Mültecilere Karşı Engelleyici Politikaların Gelişmesi,
- k) Çevre Bilincinin ve Tasarrufların Artması,
- l) Yeni Kutup Çin: Sarı Ejderhanın Yükselişi.

Bu başlıkların incelenmesinden sonra ABD ile Çin arasındaki jeopolitik mücadelenin alacağı şekil ve iki kutuplu sistemde küreselleşmenin devamının imkanı, imkan dahilindeyse nasıl olacağı ele alınacaktır. İktisat tarihçisi Adam Tooze’in önümüzdeki dönem ile ilgili şu

²⁶ Chalmers Johnson, Japan Who Governs?-The Rise of the Developmental State, London-New York 1995, s.281.

²⁷ Pat Choate, Agents of Influence-How Japan’s Lobbyists in the United States Manipulate America’s Political and Economic System, New York, 1990.

²⁸ Public Broadcasting Service, Do trade restrictions work? Lessons from trade with Japan in the 1980s, <https://www.pbs.org/newshour/economy/making-sense/do-trade-restrictions-work-lessons-from-trade-with-japan-in-the-1980s>, Erişim Tarihi: 12.04.2020.

²⁹ Japonya’nın yarıştan kopuşunun tarihi için bkz. Christopher Wood, The End of Japan Inc, and How The New Japan will look, Simon&Schuster, 1994.

³⁰ Ruchir Sharma, The Comeback Nation, Foreign Affairs, <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2020-03-31/comeback-nation> Erişim Tarihi: 10.04.2020.

tespiti kaydedilmelidir: “2008’deki finansal kriz şokundan bu yana radikal bir belirsizliği hesaba katmak gerektiği konusunda çok konuşuldu. Şimdi gerçekten radikal belirsizliğin nasıl görüldüğünü anlamış bulunuyoruz.”³¹ Sahte kesinlikler ile yaşamaktansa, ölçülmüş belirsizlikler ile yaşamak tercih edilmelidir. Bu çalışmanın amacı, oluşmakta olan küresel sistem ile ilgili ölçülmüş belirsizlikler önermektir.

A) TEK KUTUPLU DÜNYA SİSTEMİNDEN İKİ KUTUPLU DÜNYA SİSTEMİNE GEÇİŞ

Son 20 yılda uluslararası ilişkiler literatüründe çok yoğun olarak tartışılan Çin’in uluslararası sistem içinde ikinci kutup olup olamayacağı tartışması korona salgını ile sonlanmış ve Çin’in kutup hüviyeti genel kabul görmüştür. Çin’in 1980’den sonra içine girdiği ekonomik kalkınma süreci tarihin en etkili kalkınma süreçlerinden birisi olmakla beraber, Çin’in bütün alanlarda ABD’yi gerisinde bırakarak, yeni tek kutbu oluşturduğu bir dünya değil, ABD’nin yanında ikinci bir kutup olarak ortaya çıkma sürecinin hızlandığı bir dönemden bahsetmek daha doğru olacaktır.

ABD, halen birçok alanda Çin’in önündedir ve gelecek 10 yılda da çok büyük bir ihtimalle (ani bir iç çöküş yaşamadığı takdirde) önünde olacaktır. Ortaya çıkan yeni kutup Çin, her alanda ABD’nin yerini almaya talip olmayacaktır, zaten bunu yapabilecek güçte de değildir. Ancak sistemde ABD’nin yanında ikinci kutbu oluşturması için ABD kadar güçlü olmasına da gerek yoktur. Tek kutuplu düzenin sona erdiğinin en ikna edici ve basit açıklamasını Graham Alison, “Yeni Etki Alanları-Küreyi Diğer Büyük Güçler ile Paylaşmak” adlı çalışmasında yapmaktadır. Soğuk Savaş sonrası dönemde Amerikalı siyasetçilerin etki alanları kavramını kabul etmediklerini, çünkü bütün dünyayı Amerikan etki alanı olarak gördüklerini ve gerçek durumun da bu olduğunu ifade eden Alison; ancak artık durumun değiştiğini, örneğin ABD’nin artık Güney Doğu Asya bölgesini Çin’in Latin Amerikası olarak görmek zorunda kaldığını kaydediyor. Tayvan Adası açıklarında gerçekleşecek bir Çin-Amerikan savaşı ile ilgili Pentagon’da düzenlenen 18 harp oyunu simülasyonunun 18’inde de Çin’in kazanmasının bunda kaçınılmaz etkisi olduğu açıktır.³² Alison’u okurken akılda tutulması gereken husus, iki kutuplu dünya düzeninin sona erişinin tescili, ABD’nin 1990/91’de Irak’a müdahalesi karşısında Moskova’nın tamamen tepkisiz kalması ile gerçekleşmiştir.

³¹ Joseph e. Stiglitz, Robert j. Shiller, Gita Gopinath, Carmen m. Reinhart, Adam Posen, Eswar Prasad, Adam Tooze, Laura d’Andrea Tyson, Kishore Mahbubani, How the Economy Will Look After the Coronavirus Pandemic, Foreign Policy, <https://foreignpolicy.com/2020/04/15/how-the-economy-will-look-after-the-coronavirus-pandemic/> Erişim Tarihi: 08.04.2020.

³² Graham Allison, The New Spheres of Influence, Foreign Affairs, <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2020-02-10/new-spheres-influence> Erişim Tarihi: 11.04.2020.

“Eğer gerçekleşir ise 21. Yüzyılın Waterloo ve Stalingrad muharebeleri Avrupa’da değil, Asya kıtasında gerçekleşecek”

Önümüzdeki yıllar, iki kutuplu bir dünyada ABD-Çin jeopolitik rekabetinin yoğunlaştığı bir dönem olacaktır. J. Mearsheimer, Çin ile ABD arasında tırmanan rekabetin savaşa bile dönüşebileceğini ileri sürmüştür.³³ Eğer gerçekleşir ise 21. Yüzyıl'ın Waterloo ve Stalingrad muharebeleri Avrupa'da değil, Asya kıtasında gerçekleşecektir.³⁴ Bu noktada değinilmesi gereken bir başka husus, çok kutuplu dünya tartışmalarıdır. Tek kutuplu dünyadan çok kutuplu bir dünyaya geçileceği beklentisi hep var olmuştur. Ancak dünyanın çok kutuplu olabilmesi için ABD ve Çin dışında askeri, siyasi ve ekonomik olarak kutup olabilecek, küresel etki sağlayabilecek en az bir devletin daha var olması gerekir. Avrupa Birliği, Rusya, Hindistan, Japonya çok kutuplu sistemi oluşturmaya ilk adaylardır. Ancak bu dört devlet, değişik nedenler ile büyük güç olsalar dahi ABD ve Çin'in temsil ettiği kutuplar ölçüsünde bir gücü temsil etmemektedir.

Avrupa Birliği ekonomik potansiyeli ile kutup olmaya en yakın sistem olmasına rağmen, politik irade eksikliği, askeri harcama yapmak konusunda isteksizliği ve Korona krizi sonrasında geleceğinin belirsizliği, önündeki en büyük engeldir. Kutup olmanın olmazsa olmaz şartı ekonomik gücün yanında politik ve askeri iradedir. Örneğin ABD, Birinci Dünya Savaşı sonrasında kutup olma noktasına ulaşmış olmasına rağmen, izolasyonist politikalara dönmüş ve dünya siyasetinde kutup olmayı İkinci Dünya Savaşı sonrasında ertelemiştir.

Rusya, SSCB'nin çökmesinden sonra Yeltsin'in başkanlığında 'fetret dönemi' adını verebileceğimiz bir döneme girmiştir. Rusya Federasyonu'nun da parçalanacağı düşüncesi oluşmaya başlamıştır. Ancak Putin'in liderliğinde Rusya toparlanmış, toprak bütünlüğünü güvence altına almış ve eski SSCB topraklarına ve Orta Doğu'ya yönelik gerektiğinde güç kullanmayı ve Kırım'da olduğu gibi ilhakı içeren politikaları ile etkili bir bölgesel güç haline gelmiştir. Nükleer silahlarına rağmen dünya GSMH'nin sadece yüzde 2'sini üretmesi, azalan nüfusu ve silah teknolojileri dışında teknolojisinin genel anlamda yetersiz oluşu, ihracatta ağırlıklı olarak doğalgaz ve petrole bağımlı olması, Rusya'ya yönelik "nükleer Suudi Arabistan" eleştirisini kısmen haklı kılmaktadır. Rusya, büyük askeri gücü ve bu gücü kararlı şekilde yansıtmadaki ustalığı ile büyük güç olmasına rağmen; düşük nüfusu, yetersiz ekonomisi ve yükselme perspektifinin olmaması nedeni ile kutup olacak gücü temsil etmemektedir.

Hindistan nüfusu, kaynakları ve hırsları ile yükselen bir güçtür, ancak bölgesel gücün ötesinde bir etkinliği temsil etmekten çok uzaktır. Halkının büyük bir bölümü büyük sefalet içinde yaşamaktadır. Büyük etnik ve dini bir heterojenliğe sahip olması, istismar edilebilecek bir zaaf oluşturmaktadır.³⁵ Japonya ise yaşlanan nüfusu, hiçbir doğal kaynağının olmayışı, aşamadığı ekonomik durgunluğu ile kutup olmaya aday değildir.³⁶ Kutup olmaya aday ülkeleri incelediğimizde vardığımız sonuç; dünya çok kutuplu değil, iki kutuplu bir küresel sisteme evrilmiştir.

³³ John J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, Updated Edition, New York-London, 2014, s. 360 ve sonrası.

³⁴ C. Dale Walton, *Geopolitics and Great Powers in the Twenty-first Century*, Routledge, London-New York, 2007, s. 8.

³⁵ Hindistan'ın hırslı 21. Yüzyıl iddiaları için bkz. Karl Pölz, *Tanz Der Riesen-Indian und China pragen die Welt*, Frankfurt, 2007.

³⁶ D. Walton, A.g.e., s. 41.

“Kissinger: Küreselleşme Amerikan kapitalizmidir”

B) ABD’NİN KÜRESELLEŞMEDEN ÇEKİLMESİ VEYA DEGLOBALIZATION

Korona sonrası dünyanın en önemli karakteristiklerinden birisi de, hiç şüphesiz Trump’ın tavizsiz bir şekilde yürürlüğe koyduğu ABD öncülüğünde inşa edilen küreselleşmenin kurum, hukuk ve normlarından çekilmesidir. ABD’nin çekildiği küreselleşme nedir? Küreselleşmenin neo-liberal propagandistleri, küreselleşme projesini, “karşılıklı bağımlılık”, “milli devletlerin sınırlarının ortadan kalkması”, “küresel köy”, “tek dünya toplumu bilincinin yerleşmesi”,³⁷ “post modernizm”, “post endüstriyel toplum”, “küreselleşen dünyada milli devlette ısrar edemeyiz”, “sivil toplum örgütleri”, “demokratikleşme”, “kuralsızlaşma”, “tahkim”, “yönetişim” gibi kavramların arkasına gizlemiş ve bir doğal süreç, bir doğa yasası olarak ortaya koymuşlardır.

Oysa, küreselleşme bir doğal süreç değil, sahibi olan bir projedir. Küreselleşme projesinin sahibinin kim olduğunu; Amerikan dış politikasının 2. Dünya Savaşı sonrasında gerek teori gerek ise uygulamada en önemli ismi olan Henry Kissinger, “küreselleşme Amerikan kapitalizmidir” diyerek cevaplandırmaktadır. Sosyolog Stuart Hall da küreselleşmeyi “Amerikalı” olarak tanımlamaktadır.³⁸

Neoliberal ideologlar, küreselleşmeden sanki bir doğa gücünden, yer çekimi kanunundan bahseder gibi bahsetmişlerdir. Tarih boyunca değişik çağlarda yaşanan her küreselleşme süreci, onu gerçekleştiren öncü hâkim politik ve asker gücün stratejik çıkarlarını güvence altına almayı hedefleyen küresel boyutlu bir projedir. 1991-2008 döneminde yaşanan küreselleşme özü itibarı ile yaşanan çağın en büyük gücü olan ABD’nin devletler/toplumlar evreni olan dünyayı kendi politik, ekonomik ve stratejik çıkarları doğrultusunda düzenleme girişimi olmuştur.

Ekonomist Erinc Yeldan, küreselleşme projesini ağırlıklı olarak ekonomik bakış açısı ile şöyle izah etmektedir: “Bir tanım olarak küreselleşme, dünya ekonomisini oluşturan sosyal ve iktisadi parçaların birbirleriyle ve giderek dünya piyasalarıyla eklemlenmesi şeklinde algılanmaktadır. Bu tanıma göre, mali ticaretin ve finansal sermaye akımlarının serbestleştirilmesi, küreselleşmenin en dar anlamıyla, iktisadi süreçlerini sunmaktadır. Daha geniş bir bakış açısıyla, bu sürecin ‘piyasa mantığını engelleyen her türlü kolektif yapının yok edilmesi gerektiği’ görülmektedir. Neoliberal felsefenin yaklaşımı açıktır. Küreselleşme kendi nesnel yasalarına sahip, sanki karşı konulamaz, (karşı konulmaması gereken) ve kaçınılmaz bir süreçtir. Neoliberal küreselleşmenin nimetleri olan uluslararası sermaye ve dolayısıyla çağdaş teknoloji ancak bu kararlılığı sergileyerek gerekli yapısal düzenlemeleri başarmış ülkelere nasip olacaktır.”³⁹

³⁷ Kadir Koçdemir, Küreselleşme-Koordinatları Belirlemek, Ötüken Yayınları, Ankara, s.64.

³⁸ Stuart Hall, Yerel ve Küresel: Küreselleşme ve Etniklik, Mürekkep, 1995, 95/ 3-4, s.71.

³⁹ Aktaran Oğul Zengingönül, Küreselleşme-Yoksulluk, Gelişmişlik ve İşgücü Piyasaları Ekseninde, Adres Yayıncılık, Ankara 2004, s.6.

Küreselleşme sürecinin en önemli ekonomik-politik kurumlarından birisi olan IMF ise bir yayınında küreselleşmeyi, “ülkeler arasında mal, hizmet, uluslararası sermaye akımlarını ve teknolojik gelişimin hızlı bir şekilde artmasını ve serbestleşmesini ve bunların sonucu olarak ortaya çıkan ekonomik gelişmeyi ifade eder. Birbirleriyle mal işlemleri, çeşitliliği, değer artışları, hizmetler, uluslararası sermaye akımları, teknolojinin çok hızlı ve yaygın bir şekilde yükselmesi ve bu sayılanların ülkeler arasında giderek serbestleşmesi sayesinde ekonomik gelişmeyi ifade eder” şeklinde tanımlamıştır.⁴⁰

Sonuç olarak küreselleşme, küresel ölçekli siyaset, ekonomi, kültür ve sosyal düzenin ABD’nin hegemon tek kutup olduğu bir dünyada Amerikan menfaatlerini gerçekleştirecek bir uluslararası ekonomik-politik sistem olarak düzenlemeyi hedefleyen bir proje olarak ortaya atılmıştır.

Amerikan tek kutupluluğuna dayanan küreselleşmenin sona ermesi, Amerikan iç siyasetindeki dengeler ile de bağlantılıdır. ABD ve küreselleşme 2008 finansal krizinde yaşadığı psikolojik yıkımı gerçek anlamda aşamamıştır. Amerikan dış politika ve güvenlik camiası diye nitelendirebileceğimiz politikacılar, akademisyenler, düşünce kuruluşu çalışanlarındaki genel kanaat, ABD’nin Çin karşısında inişte olduğu ve bu inişin sebebinin, küreselleşmenin ve küreselleşmenin devamı için ABD hegemonyasının oluşturduğu maliyetten kaynaklandığıdır.⁴¹

Trump öncesinde Amerikan siyasetinin ve akademisinin Amerikan tek kutupluluğunu nasıl anladığını Peter Rudolf şöyle özetlemiştir. “En azından Soğuk Savaş’ın sonundan itibaren Amerikan dış politika yapımcıları sürekli, ABD dışında askeri müdahaleyi meşrulaştıran, ABD’nin rakipsiz küresel üstünlüğünü destekleyen ve ABD’nin uluslararası sistemde kalıcı üstünlüğünü hedefleyen bir stratejik vizyonu savunmuştur. ABD, liberal hegemonyanın büyük stratejisini takip ederek, politik etkisini; askeri gücünü ve ekonomik ağırlığını potansiyel saldırganları caydırmak, bölgesel istikrarı korumak, demokrasinin küresel yayılmasını geliştirmek, uluslararası alanda hukukun üstünlüğünü sürdürmek, küreselleşmiş bir ekonomiyi desteklemek için serbest ticari güvence altına almak için kullanmıştır.”⁴²

Soğuk Savaş sonrasındaki tek kutuplu ilk 20 yılda ABD kendisinden sonra gelen 5’i Amerikan müttefiki 10 ülkenin toplam askeri harcamasından daha fazla askeri harcama yapıyordu. Amerikan ordusu herhangi bir direnç görmeden dünyanın her bölgesinde askeri hareket, manevra ve savaş eylemleri geliştirebiliyordu.⁴³

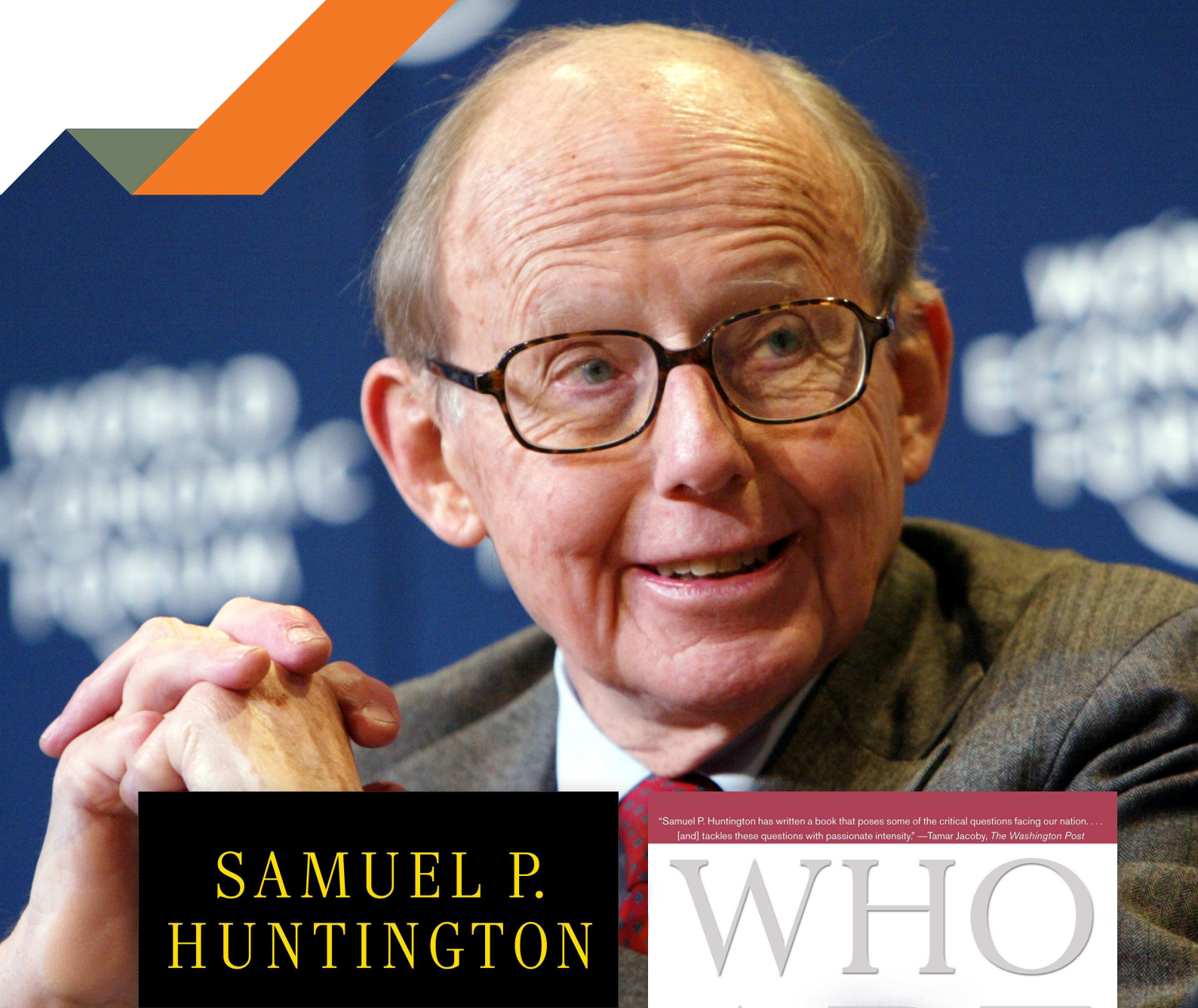
Amerikan tek kutupluluğuna dayalı küreselleşmenin devamı için Vaşington rakip bir gücün ortaya çıkmasını engellemeyi hedefleyen bir askeri-politik strateji izlemiştir. Bu strateji uyarınca Amerikan ordusunun Asya’nın merkezindeki Afganistan’a konuşlanarak; kuzeyde Rusya’ya, doğuda Çin’e, güneyde Pakistan ve Hindistan’a, batıda ise İran’a güç projeksiyonu yaparak, Asya’yı kontrolü hedeflenmiştir. Keza Büyük Orta Doğu Projesi çerçevesinde Orta

⁴⁰ IMF World Economic Outlook 1997’den aktaran “Globalleşme Nedir?, www.countrywatch.com@school/globalization.htm ’den tercüme eden Ersan Öz.

⁴¹ Michael Beckley, China’s Century-Why America’s Edge Will Endure, International Security, Vol. 36, No.3, Winter 2011/12, ss.41-42.

⁴² Peter Rudolf, Liberal Hegemony and US Foreign Policy Under Barack Obama, SWP Comment 40, August 2016.

⁴³ Adam Tooze, The Coronavirus Is the Biggest Emerging Markets Crisis Ever, Foreign Policy, <https://foreignpolicy.com/2020/03/28/coronavirus-biggest-emerging-markets-crisis-ever/> Erişim Tarihi: 31.03.2020

SAMUEL P. HUNTINGTON

THE NEW YORK TIMES BESTSELLER

THE CLASH OF CIVILIZATIONS

and the Remaking of World Order

"Dazzling in its scope and grasp of the intricacies of contemporary
global politics." —FRANCIS FUKUYAMA, *The Wall Street Journal*

WITH A NEW
FOREWORD BY
ZBIGNIEW
BRZEZINSKI

"Samuel P. Huntington has written a book that poses some of the critical questions facing our nation. . . .
[and] tackles these questions with passionate intensity." —Tamar Jacoby, *The Washington Post*

WHO ARE WE?

THE CHALLENGES TO
AMERICA'S NATIONAL IDENTITY

SAMUEL P. HUNTINGTON

AUTHOR OF

THE CLASH OF CIVILIZATIONS AND THE REMAKING OF WORLD ORDER

Doğu'da Irak, Suriye, İran, Sudan, Libya, Somali ve Lübnan'ın parçalanması ile, İsrail için tehdit ortadan kaldırılırken, Orta Doğu petrolü üzerinde Çin'in kaynaklara ulaşımını gerekirse engelleyecek bir hamle gerçekleştirilmiştir.

Bu askeri operasyonun maliyeti ABD için çok yüksek olmuştur. ABD'nin sadece Irak'a müdahalesinin maliyeti 3 trilyon Dolar olmuştur.⁴⁵ Nasıl Vietnam Savaşı için yapılan harcamalar, "Bretton Woods" sisteminin çökmesinin nedenlerinden birisini oluşturmuş ise ABD'nin 11 Eylül sonrası Irak-Afganistan seferi de 2008 finansal krizinin nedenlerinden birisi olmuştur.⁴⁶ Irak'ın parçalanması gerçekleşmiştir. Sudan parçalanmıştır. Suriye iç savaşa sürüklenmiştir. ABD, Asya'yı kontrol edeceğini düşündüğü Afganistan'dan savaşı sonlandırmadan kaynaklarının büyük bir bölümünü Irak'a aktarmış, sonuç olarak Asya'nın merkezinde tarihinin en uzun savaşına girmiş ve kazanamamıştır.⁴⁷ İran ağır ambargo altındadır. Ancak ABD'nin ödediği bedel de çok yüksek olmuştur. 2001 sonrasında başlayan Afganistan-Irak savaşları ve sonrasında ulus-inşa süreçlerinin ardından 2008 finansal krizinin gelmesi tesadüf değildir.

Üstelik Amerikan halkı bu savaşların bedelini öderken, Amerikan firmaları başta Çin olmak üzere daha ucuz işgücünün olduğu ülkelere göç ederek Amerikalıların işsiz kalmasının yolunu açmıştır. Amerikan halkı ve elitleri içinden bu stratejiye yönelik eleştiriler yükselmeye başlamıştır. Bu eleştirilerin odak noktasını ABD'nin demokrasi ihracı, ulus inşası politikası, insani müdahale politikaları oluşturmuştur. Amerikan halkı, ABD'nin önde gelen güvenlik bilimcilerinden Charles A. Kupchan'ın ifadesi ile, daha 2000'lerin başında ABD'nin uluslararası düzenin yükünü tek başına omuzlamasını haklı olarak sorgulamaya başlamışlardır.⁴⁸

Amerikan güvenlik camiasının onlarca yıldır en önemli akademik temsilcilerinden olan ve Soğuk Savaş sonrasında "Medeniyetler Savaşı" tezini ortaya atan Prof. Dr. Samuel Huntington ise 2004 gibi erken bir tarihte, "Ölü Ruhlar-Amerikan Seçkinlerinin Milliyetsizleşmesi" başlıklı makalesinde çok öfkeli şekilde ABD'yi yöneten politik sınıfın ve bürokrasinin vatansever, kültür ve kimliklerine bağlı, Amerikan yönetiminden işlerini ve aşlarını muhafaza etmesini isteyen Amerikan halkından koptuğunu savunmuştur. Huntington, Amerikan halkının milliyetçi, Amerikan seçkinlerinin ise kozmopolit olduğunu, halkın taleplerini ikinci plana atarak, küresel ekonomiye katılımı, uluslararası ticareti ve göçü savundukları, ABD içinde azınlık kimliklerini ve kültürlerini cesaretlendirdikleri ileri sürmüştür.⁴⁹ Huntington, yine 2004'de çıkan "Biz Kimiz-Amerika'nın Ulusal Kimlik Arayışı" adlı kitabında adeta daha sonra Trump'ın Amerikan siyasetine taşıyacağı temel çerçeveyi oluşturur. Huntington'a göre ABD'nin önünde üç seçenek vardır. Bu seçenekler, kozmopolit, emperyalist ve milliyetçi seçeneklerdir. Kozmopolit seçenek dünyanın, yabancı halk ve kültürlerin ABD'yi şekillendirmesidir. Emperyalist seçenek, ABD'nin kendi kültür ve değerlerini diğer halklara dayatmasıdır. Milliyetçi seçenek ise, "Amerika'nın kuruluşundan beri var olan özelliklerinin korunmasını ve iyileştirilmesini hedefler."⁵⁰ Huntington'un, Trump'ın entelektüel iklimini belirleyen parametreleri belirlediği söylenilebilir.

⁴⁴ Wesley K. Clark, *Winning Modern Wars-Iraq, Terrorism and The American Empire*, 2004, s.130.

⁴⁵ Joseph E. Stiglitz ve Linda J. Bilmes, *The Three Trillion Dollar War-The True Cost of Iraq Conflict*, 2008.

⁴⁶ Vietnam Savaşı'nın Amerikan ödemeler dengesi üzerindeki etkisi için bkz. Robert Gilpin, *Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Politikası*, Kripto Yayınları, Ankara 2011, s. 171

⁴⁷ Amerikan yenilgisinin eleştirel bir özeti için bkz. Ahmed Rashid, *Descent into Chaos-The United States and the Failure of Nation Building in Pakistan, Afghanistan and Central Asia*, 2008.

⁴⁸ Charles A. Kupchan, *The End of the American Era-U.S. Foreign Policy and The Geopolitics of the Twenty-First Century*, New York, 2002, s. 203.

⁴⁹ Samuel Huntington, *Dead Souls: The Denationalization of the American Elite, National Interest*, shorturl.at/ozP16 Erişim Tarihi: 31.03.2020

⁵⁰ Samuel Huntington, *Biz Kimiz-Amerika'nın Ulusal Kimlik Arayışı*, Pegasus Yayınları, İstanbul, 2004.

“Trump: Gelecek küreselleşmecilere ait değildir... Gelecek, yurttaşlarını koruyan, komşularına saygı duyan, her bir ülkeyi özel ve eşsiz yapan farkları onurlandıran egemen ve bağımsız milletlerindir”

Trump öncesinde de Amerikan siyasetinde küreselleşme karşıtlığı seslendirilmiştir. Özellikle Bush yönetimi mensupları küreselleşme karşıtı açıklamaları dillendirmiştir, ancak bu bir politikaya dönüşmemiştir. Ancak özellikle 2008 finansal krizi sonrasında Amerikan halkının önemli bir bölümü küreselleşmenin kendi menfaatlerine zarar verdiğini ve küçük bir seçkin azınlığın menfaatlerini temsil ettiğini düşünmeye başlamıştır. Büyük çoğunluğu işçi, federal hükümete karşı şüpheli, ekonominin geleceği konusunda kötümser, küreselleşme ve göç karşıtı olan kesimler sözcüleri olarak Trump'ı görmüşlerdir.

Trump, "globalistler" diye adlandırdığı bu küçük eliti "yozlaşmış Vaşington bataklığı" olarak nitelendirmiş ve saldırmıştır. Trump'ı başkanlığa taşıyan vaatler "ekonomik korumacılık ile milli uyanış ve yenilenme", "saldırgan de-regulasyon", "katı göçmen karşıtı politika" ve "uluslararası ilişkilerde Amerikan menfaatlerini önceleme" başlıkları altında toplanabilir. Trump, sert küreselleşme karşıtı politik çizgiyi sadece Amerikan iç politikasında değil, dış politikasında da temsil etmektedir. Trump'ın, "ilkeli gerçekçilik" adını verdiği dış politik çizgisi de küreselleşme karşıtıdır. 2017'de Birleşmiş Milletler'de yaptığı konuşmada neoliberalizmi, ticari liberalleşmeyi, küreselleşmeyi ve uluslararası kuruluşları Amerikan halkının menfaatlerini ihlal ile suçlamıştır. Eylül 2019'da Birleşmiş Milletler'de yaptığı konuşmada Trump şöyle demektedir: "Gelecek küreselleşmecilere ait değildir... Gelecek, yurttaşlarını koruyan, komşularına saygı duyan, her bir ülkeyi özel ve eşsiz yapan farkları onurlandıran egemen ve bağımsız milletlerindir" demiştir. Özetle, Amerikan dış politikasında "küresizleşme" Korona salgınından önce güçlü şekilde başlamıştı. Önümüzdeki süreçte ABD-Çin jeopolitik rekabeti ve iki ekonomi arasında yükselecek gümrük bariyerleri ve muhtemel sermayenin anavatana dönüşleri ile küresizleşme süreci güçlenerek gelişecektir. N Roubine, ilaç sanayi, tıbbi malzeme sanayi ve gıda sektöründe başlayan korumacı eğilimlerin diğer sektörlerde de sıçrayacağını kaydetmektedir.⁵⁶

Trump, küreselleşmeyi emperyalizm ile eş tutmaktadır. Küreselleşmecilerin "emperyalizm şiddet kullanarak fetheder, küreselleşme ise gönüllüdür" şeklindeki itirazlarına Trump çizgisi sert şekilde karşı çıkmakta, elitlerin küreselleşmeyi onayladığını ancak kültürleri, gelenekleri, toplumları ve ekonomileri yok olan halkların küreselleşmeye karşı çıktığını, bundan dolayı içgüdüsel olarak milliyetçi olan halkların küreselleşmenin temsil ettiği homojenleştirmeyi reddettiklerini savunmaktadır. Trump'un politik duruşunun milliyetçilik olduğunu ve dünyanın homojenleştirilirken, birlikte ortak iyi için mücadele edilmesi gereken devletlerin zayıflatılmasına karşı olduğu, Trump sözcüleri tarafından savunulmaktadır.⁵⁷ Trump sadece söylemleri ile değil, politikaları ile de küreselleşmeyi ve küresel ticaret sistemini hedef almıştır.⁵⁸

⁵¹ G. Löffmann, A.g.m., s.117.

⁵² A.g.m., s.118.

⁵³ Michael Anton, The Trump Doctrine, Real Clear Policy, [shorturl.at/IIRT6](https://www.realclearpolicy.com/articles/2020/03/30/trump_doctrine.html), Erişim Tarihi: 30.03.2020.

⁵⁴ A.g.m., s.120.

⁵⁵ Philip H. Gordon, "America First" Is a Dangerous Fantasy in a Pandemic, Foreign Affairs, [shorturl.at/hDPR7](https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2020/04/16/america-first-is-a-dangerous-fantasy-in-a-pandemic), Erişim Tarihi: 16.04.2020.

⁵⁶ Nouriel Roubini, The Coming Greater Depression of the 2020s, [shorturl.at/bdmz0](https://www.nourielroubini.com/2020/05/02/the-coming-greater-depression-of-the-2020s/), Erişim Tarihi: 2.05.2020

⁵⁷ Michael Anton, The Trump Doctrine, Real Clear Policy, [shorturl.at/bfHW5](https://www.realclearpolicy.com/articles/2020/03/30/trump_doctrine.html), Erişim Tarihi: 30.03.2020.

⁵⁸ Chad P. Bown, COVID-19 Could Bring Down the Trading System-How to Stop Protectionism From Running Amok, [shorturl.at/kuB24](https://www.pewresearch.org/global/2020/04/29/covid-19-could-bring-down-the-trading-system-how-to-stop-protectionism-from-running-amok/),

Trump, Korona krizi sonrasında Amerikan seçmenine “Dünyanın gittikçe daha fazla soruna gömüleceğini, Amerikan halkının parasını dünya polisliği için harcamak istemediğini, iç meselelerin çözülmesi gerektiğini” söyleyerek, ikinci bir küreselleşme karşıtı politika süreci başlatabilir. Esasen bunu, “Korona salgını, ilaç ve diğer tıbbi cihazlar kamu sağlığını korumak ve gerekli her şeyi üretebilmek için, üretimi Amerika’ya geri getirmenin önemini göstermiştir” diyerek açıklamıştır.⁶⁰

George Washington Üniversitesinden Prof. Dr. Henry Farrel, Trump yönetiminin varolan küreselleşmiş dünya ekonomisini parçalamak ve yerine “Önce Amerika” anlayışına dayanan bir ticaret uygulaması yerleştirmek istediğini kaydetmektedir.⁶¹ Küreselleşme projesini destekleyenler ise Trump’un “Önce Amerika” politikasının Amerika’nın ileri savunma hatlarını yok ettiğini, ABD’nin gücünün müttefikleri ile birlikte kurduğu kurumlar ve koyduğu normlardan kaynakladığını ileri sürmektedirler.⁶²

Sonuç olarak Trump’ın temsil ettiği çizgi Amerikan halkının ve siyasetinde önemli güçlerin artık daha fazla küresel bir pax-Amerikana’yı taşımaya daha fazla istekli olmadığına veya taşıyamadığının göstergesi olabilir. Ve bu durum aslında Trump’ın özgür seçimi olmasının ötesinde mevcut demografik dengelerin ve ekonomik güç kaymalarının sonucunda ABD’nin tek süper güç olmanın ötesinde eşitler arasında birinci olmayı kabul etmesinin sonucu olarak görülebilir.⁶³

Küreselleşmenin yaşadığı kriz veya Küresizleşme-Deglobalizasyon sadece Amerikan politikaları ile izah edilebilecek bir husus değildir. Küreselleşme, Korona salgınının sonucu olarak sadece ABD’nin küreselleşmeye muhalefeti değil; devletlerin, firmaların ve halkların küresel tedarik zincirine olan güvenin sarsılmasından ötürü de ağır bir sarsıntıya uğrayacaktır. Özellikle kriz sonrasındaki birkaç yıl ülkeler sağlık malzemeleri ve gıda güvenliği konusunda kendi kendine yeterlilik ilkesini benimseyeceklerdir. Birçok ülkeye dağılan ve en ucuz parçanın bulunması üzerine kurulu tedarik zincirleri yeniden yapılacak, en ucuzun yerini en sağlam ve kısa zincirler alacaktır. Sermaye kontrolleri geri gelecektir. ABD-Çin jeopolitik rekabetinin radikalleşmesi ve küreselleşmenin ağır ve hızlı kırılması, Korona salgını sonrasında beklenen resesyonu tırmandırırken, ekonominin düzelmesini geciktirecek, yavaşlatacaktır.

⁵⁹ Bahadır Şanlı Koç, A.g.m. ve Richard Haass, Pandemic Will Accelerate History Rather Than Reshape It, Foreign Affairs, [shorturl.at/juADY](https://www.foreignaffairs.com/shorturl.at/juADY), Erişim Tarihi: 11.04.2020.

⁶⁰ Dr. James M. Dorsey, The Long-Term Political Fallout of Coronavirus, [shorturl.at/hsyAY](https://www.foreignaffairs.com/shorturl.at/hsyAY), Erişim Tarihi: 16.04.2020.

⁶¹ Henry Farrell, A Most Lonely Union, Foreign Policy, [shorturl.at/nEM35](https://www.foreignpolicy.com/shorturl.at/nEM35), Erişim Tarihi: 11.04.2020.

⁶² Joseph S. Nye, Covid-19’s Painful Lesson About Strategy and Power, War On The Rocks, [shorturl.at/ivJUY](https://www.warontherocks.com/shorturl.at/ivJUY), Erişim Tarihi: 13.04.2020.

⁶³ A.g.m., s.125.

C) AVRUPA-ATLANTİK DÜNYASINDAN ASYA-PASİFİK DÜNYASINA GEÇİŞ

Korona salgını sadece iki kutuplu dünya düzeninin doğmasını değil, bundan daha önemli bir süreci de hızlandırmıştır. Avrupa-Atlantik dünyasından, Asya Pasifik Dünyasına geçiş süreci büyük bir hız kazanmıştır. Esasen birçok Batılı bilim insanı 20 yıldan bu yana gücün Batı'dan Doğu'ya kaydığını ileri sürmekteydiler. Tarihçi Niall Ferguson, kanlı geçen 20. Yüzyıl'ın Batı'nın inişine ve dünyanın Doğu'ya yönelişine şahit olduğunu ileri sürmüştü.⁶⁴ "The Geopolitics of Emotion-How Cultures of Fear, Humiliation and Hope Are Reshaping the World" adlı ilginç kitabın yazarı Dominique Moisi, 2009'da şu tezi savunmaktaydı. Batı dünyası korku ile bölünmüş ve korkunun tahakkümü altına girmiştir. Müslümanlar ve Araplar nefrete dönüşen bir aşağılanma duygusunun esiridir. Asya ise daha iyi gelecek inşasına odaklanmış durumda bir ümit kültürü geliştirmiştir.⁶⁵ Moisi'nin tespiti, Batı dünyasının son 400 yıla damgasını vuran sınırsız özgüvenin kökten sarsıldığını, dünyanın geri kalanı tarafından da sorgulandığını, "Bunları gözümüzde fazla büyüttümüz" denildiğini gösterirken, Asya'nın yükselen özgüvenini de teyit etmektedir.

Asya, Amerika ve Avrupa'yı geriye iterek dünya ekonomisinin motoru haline gelmektedir. Nasıl Çin küreselleşmeden en fazla istifade eden ülke olmuş ise, Asya da küreselleşme sürecinden en fazla istifade eden kıta olmuştur. Asya'da Çin, Japonya, Güney Kore, Tayvan, Endonezya ve Vietnam daha 1990'ların başında dünya sanayi üretiminin büyük bir kısmını gerçekleştirmeye başlamıştır. Japonya, Kore ve Tayvan dünya araç üretiminin 3/1'ini, Japonya tel başına otomobil üretiminin yüzde 40'ını, elektronik araçların yüzde 40'ından fazlasını üretmeye başlamıştır.⁶⁶

2020'de Çin dünyanın ikinci veya hesaplamaya göre birinci büyük ekonomisi iken, Japonya üçüncü büyük ekonomisidir. Hindistan ise dünyanın dördüncü büyük ekonomi haline gelme yolundadır. Asya kıtası ve özellikle Çin, ABD'nin son 70 yılda oluşturduğu dünya ekonomisinin itici motoru görevini devralmaya başlamıştır. Çin'in küresel güç olamayacağını düşünenler dahi, 21. Yüzyılın Asya yüzyılı olacağı konusunda şüphe etmemektedirler. Asya 2020'lere dünyanın en üretken 20 ekonomisinden 10 tanesinin evi, küresel büyümenin üçte ikisini ve küresel GSMH'nin yüzde 40'ını üreten kıta olarak girmiştir.⁶⁸

⁶⁴ G. John Ikenberry, The Rise of China and the Future of the West, Foreign Affairs, <https://www.foreignaffairs.com/articles/asia/2008-01-01/rise-china-and-future-west> Erişim Tarihi: 09.04.2020.

⁶⁵ Dominique Moisi, The Geopolitics of Emotion-How Cultures of Fear, Humiliation and Hope Are Reshaping the World, New York, 2009.

⁶⁶ James C. Abegglen, Sea Change-Pasific Asia as the New World Industrial Center, Toronto, 1994.

⁶⁷ Michael Green and Evan S. Medeiros, The Pandemic Won't Make China the World's Leader, Foreign Affairs, [shorturl.at/GMSV8](https://www.foreignaffairs.com/articles/asia/2020-04-14/pandemic-wont-make-china-the-worlds-leader), Erişim Tarihi: 14.04.2020

⁶⁸ Evan S. Medeiros, The Changing Fundamentals of US-China Relations, The Washington Quarterly, 42/3, s.93.

Asya'nın yükselen ekonomileri arasında yoğun bir ilişkinin ve anlaşmalar ağının oluşması 1997/98 ekonomik krizi ve kriz sonrasında ABD'nin bölgeye ilgisizliği üzerine Asya ülkelerinin Asya için dayanışma anlamında "Pan-Asyacı" bir yaklaşım içine girerek kendi sorunlarını ABD olmadan çözme arayışına girmeleri sonucunda oluşmuştur. 2000-2009 arasında Asya ülkeleri aralarında 56 serbest ticaret bölgesi anlaşması imzalanmıştır. Asya küreselleşen ekonominin en önemli halkalarından birisi olmuştur. Asya'nın ekonomik yükselişini, politik ve askeri yükselişi izlemiştir.

Sadece askeri değil aynı zamanda siyasi bir silah olan nükleer silah Asya'da diğer kıtalara oranla daha yaygındır. Asya kıtası halihazırda dünyanın en yoğun nükleer güç ve silah barındıran merkezidir. Bu anlamda dünyanın yeni "merkezi stratejik dengesi" Asya'dadır. Bu kıtadaki nükleer silah sahibi devletler Rusya, Çin, Hindistan, Pakistan, Kuzey Kore ve İsrail'dir. İran da muhtemelen yakın bir tarihte nükleer silah sahibi olacaktır. Japonya ve Güney Kore için nükleer silah üretmek bir istek meselesidir. Kitle imha silahlarının yayılması, Asya için bir iç sorun olmasının ötesinde Asya'nın dünya siyasetindeki etkisini ve önemini de artırmaktadır.

21. Yüzyılda dünya nüfusuna büyük ölçüde Asya kıtası damgasını vuracaktır. Halen, Çin ve Hindistan birlikte dünya nüfusunun yüzde 40'nı oluşturmaktadırlar. 2020'de dünya nüfusu 8 milyara yükselecektir ve bu nüfusun yüzde 59.5'i Asya'da yaşamaktadır. Afrika'da yüzde 17.2, Avrupa'da yaşayan nüfus yüzde 9.6, Amerikan kıtasında yaşayan nüfus ise yüzde 13.1 civarındadır. Bu nüfus dağılımının jeopolitik sonuçlar doğurmaması mümkün değildir.

⁶⁹ Evan A. Feigenbaum ve Robert A. Manning, The United States in the New Asia, Council Of Foreign Relations, s. 7.

⁷⁰ S. Menon, The Evolving Balance of Power in Asia, ISS Global Strategic Review, Geneva, 13 Sep. 2009.

21. Yüzyıl'da Asya, küresel iktidarda gücüne oranlı bir iktidar isteyecektir. Diğer bir ifadeyle, küresel iktidarın yeniden dağıtılmasını talep edecektir. Bu biraz 20. Yüzyıl'ın başında Almanya'nın 19. Yüzyıl'da sömürgeleştirilen dünyanın tekrar paylaşılmasını istemesine benzemektedir. Belçika'nın IMF'deki oyunun Çin'den fazla olması, Fransa BM daimi üyesi iken Hindistan'ın olmaması, Asya güçleri tarafından kabul edilmeyecektir. ABD ve Avrupa'nın NATO'yu kullanarak Asya'nın merkezindeki Afganistan'dan Hint Okyanusu'na kadar Avrupa dışı bir alana müdahale etmesine Asya güçlerinin ebediyen sessiz kalması düşünülemez. 21. Yüzyıl'ın ilerleyen on yıllarında ABD'nin Asya'ya bu arada Avrupa-Atlantik jeopolitiğinde Orta Doğu, Asya-Pasifik jeopolitiğinde Batı Asya olan bölgeye dış müdahaleleri daha zor olabilir.

APEC'in (Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği Örgütü) etkisi azalırken, ASEAN artı Üç'lerin etkisinin ön plana çıkması, Asya'da pan-Asyacı bir dalganın geliştiğinin bir örneği olarak, Batı'ya karşı Asya duruşunun önemli bir göstergesi sayılabilir.⁷¹ Asya, 21. Yüzyıl'da, ABD ve kısmen Avrupa ile Afrika, Latin Amerika ve Antartika'nın kaynakları üzerinde hakimiyet kavgası vermeye başlayacaktır. Orta Doğu ve Orta Asya'nın enerji kaynakları üzerinde önümüzdeki on yıllarda ciddi bir rekabetin yaşanması şaşırtıcı değildir. Asya'nın bu talepleri, dünyanın değişik bölgelerinde rekabetlere neden olacaktır.

Asya'nın yükselişi sorunsuz olmamıştır. ABD, Asya'daki bu yükselişi görmüş ve engellemek istemiştir. Zbigniew Brzezinski, ABD tek kutupluluğunun devamının Vaşington'un Avrasya kıta bloğundaki gelişmeleri kontrol etmesine bağlı olduğunu **"Büyük Satranç Tahtası-Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeopolitik Gerekleri"** adlı kitabında ortaya koymuş ve bu stratejik öneri, 11 Eylül sonrasında tarihçi Bernard Lewis'in, "Lewis Planı" adı verilen Orta Doğu ülkelerinin etnisiteler ve mezhepler eksenli parçalanması Büyük Orta Doğu Projesi çerçevesinde büyük ölçüde uygulanmaya çalışılmış ve başarısız olmuştur. ABD'nin, Afganistan'ın işgalinden sonra Asya'nın merkezinde güçlenerek yerleşmek yerine Irak'ı işgali ve kaynaklarını, dikkatini Orta Doğu'ya yöneltmesi stratejik bir hata olmuştur. Vaşington, böylece Çin'i Batıdan kuşatarak, güç projeksiyonu yapabilecekken, Irak ve Orta Doğu'da bitmeyen bir savaşta sadece ekonomik kaynaklarını değil, Amerikan halkının tek kutup olma iradesini de aşındırmıştır. Sonuçta ABD, Asya'ya hakim olamamıştır.⁷² En son olarak Trump, Japonya'nın öncülüğünde kurulan ve Güneydoğu Asya'da küresel GSMH'nin yüzde 40'ını temsil eden Trans-Pasifik Ortaklığı ticaret anlaşmasından ABD'nin ayrılması kararını almıştır.⁷³

⁷¹ E. A. Feigenbaum, A.g.e., s.7. ASEAN ülkeleri Endonezya, Malezya, Tayland, Filipinler ve Singapur (kurucu üyeler), Brunei (1984), Vietnam (1995), Laos (1997), Myanmar (1997) ve Kamboçya; Avustralya, Brunei Darussalam, Kanada, Şili, ÇHC, Hong Kong Özel İdaresi (Hong Kong China adıyla), Endonezya, Japonya, Kore, Malezya, Meksika, Yeni Zelanda, Papua Yeni Gine, Peru, Filipinler, Rusya Federasyonu, Singapur, Tayvan (Chinese Taipei adıyla), Tayland, ABD ve Vietnam.

⁷² Zbigniew Brzezinski, Büyük Satranç Tahtası-Amerika'nın Jeopolitik Üstünlüğü ve Bunun Gerekleri, Z. Brzezinski, ABD'nin Irak'ı işgal etmesine karşıydı. "Irak'taki savaşın yanlış varsayımlarla girilen tarihi, stratejik ve ahlaki bir felakettir." Los Angeles Times, 11 Şubat 2007

⁷³ Adam Tooze, The Coronavirus Is the Biggest Emerging Markets Crisis Ever, <https://foreignpolicy.com/2020/03/28/coronavirus-biggest-emerging-markets-crisis-ever/> Foreign Policy, Erişim Tarihi: 31.03.2020

Öte yandan Asya yükselirken, bu yükselişin ABD içinde de etkileri olmuştur. ABD ekonomisi coğrafi olarak kaymış, ABD'nin Pasifik kıyısındaki eyaletleri de ekonomik yükseliş merkezi olma yoluna girmiştir. Özetle, Asya-Pasifik dünyası 21. Yüzyılın gerçeğidir. Bu durum siyaset ve ekonomi dışında günlük yaşantımızı, kullandığımız haritaları, jeopolitik kavramları köklü şekilde etkileyecektir.

"21. Yüzyılda Dünya Haritası"

⁷⁴ Dani Rodrik, Leaderless Global Governance, Project Syndicate, <https://www.project-syndicate.org/commentary/leaderless-global-governance?barrier=accesspaylog>, Erişim Tarihi: 12.04.2020

⁷⁵ John Gray, Why This Crisis is A Turning Point in History, New Statesman, <https://www.newstatesman.com/international/2020/04/why-crisis-turning-point-history>, Erişim Tarihi: 10.04.2020

⁷⁶ George Friedman, Nationalism Is Rising, Not Fascism, Geopolitical Futures, <https://geopoliticalfutures.com/nationalism-is-rising-not-fascism/>, Erişim Tarihi: 10.04.2020.

⁷⁷ John J. Mearsheimer, Bound to Fail-The Rise and Fall of the Liberal International Order, International Security, Fall 2019, s.7.

D) NEOLİBERALİZMİN ÇÖKÜŞÜ VE MİLLİYETÇİLİĞİN YÜKSELİŞİ

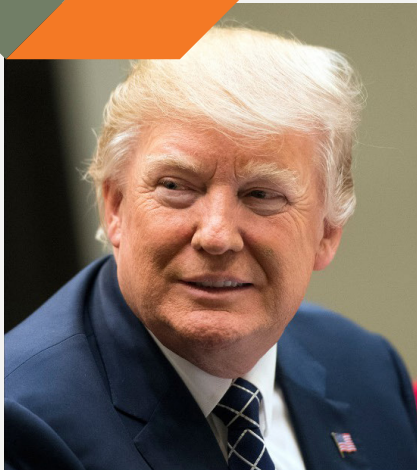
Tek kutuplu dünya düzeninin ideolojik eksenini neoliberalizm de, bildiğimiz şekli ile küreselleşme sona ererken hızla egemen küresel ideoloji konumunu yitirmektedir. Bunun nedeni yükselen ikinci kutup Çin'in ortaya küresel çerçevede geçerli olduğu iddiasını taşıyan bir ideoloji koyması değildir. Aksine Pekin, neoliberalizmin kurduğu küresel kurumlar ve normlardan onlara uymadan yararlanmanın yolunu bulduğu için neoliberalizme uluslararası planda bir muhalefeti seslendirmemiştir.⁷⁴

Neoliberalizme sert eleştiriler sadece gelişmekte olan ülkelerden değil, kaynaklandığı yer olan ABD'den ve Avrupa'dan da yükselmiştir ve yükselmektedir. Liberalizmin "özgürlük ve seçim olduğuna dair bütün konuşmalara rağmen, aslında uygulamada toplumsal bütünlüğün ve politik meşruluğun geleneksel kaynaklarını yok eden ve onların yerine yükselen hayat standardı vaadini koyma deneyiydi" şeklindeki eleştiri Pekin'de değil, Vaşington'da yapılmaktadır.⁷⁵

Neoliberalizm çökerken, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Hitler'in insanlık tarihi için kara bir leke olan soykırım uygulamalarının da etkisi ile özellikle Batı'da entelektüel olarak uzak durulan, saldırılan milliyetçilik politik ve entelektüel anlamda büyük bir yükselişe geçmiştir. Milliyetçiliğin bir ideoloji ve siyaset olarak yükselişi, 2008 sonrasında belirginleşmiştir. Milliyetçilik ve milli devletin aşağıda daha kapsamlı olarak ele alınacak olan yükselişi, küreselleşme ve neoliberalizm ile ideolojik bir mücadele şeklinde gerçekleşmiştir.

Bu noktada hemen üzerinde durulması gereken husus 1989/1991'de yaşanan Sovyet bloğunun çöküşü sürecinde ve sonrasında da milliyetçiliğin yükseldiğidir. Sovyet rejimleri, milliyetin aşılması gereken bir tarihsel kategori olduğunu ileri sürmüş ve milli kimliğin yerine teoride enternasyonalist proleter kimliği koymaya çalışmışlardır. Pratikteki uygulama ise Ruslaştırma olmuştur. SSCB'yi çökerten, ekonomik başarısızlığının yanında, değişen demografik dengeler ve yükselen milliyetçilik olmuştur. Diğer bir ifade ile milliyetçilik, Marksizm'i yenmiştir. Ancak milliyetçiliğin yükselişi bu dönemde hem eski Sovyet etki alanı ile sınırlı kalmış hem neoliberalizmin etnik ayrılıkçılığı devletlere karşı ayrıştırıcı bir unsur olarak kışkırtmasının gölgesinde kalmıştır. İçinden geçtiğimiz süreçte ise milliyetçilik milliyetin yerine menfaatçi bireyi koyan, "toplum yok, fert var" diyen diğer enternasyonalist ideolojiyi yani neoliberalizmi tasfiye etmektedir.

George Friedman'ın, milliyetçiliğin yükselişine "faşizm yükseliyor" tepkisi verenlere milliyetçiliğin bir aydınlanma fikri olarak liberal demokrasinin özü olduğu cevabı, Batı içinde gerçekleşen ideolojik kavganın bir göstergesiydi.⁷⁶ Neorealist okulun önde gelen temsilcisi olan Prof. Dr. John J. Mearsheimer, ilkbahar 2019'da tanınmış bir dergi olan International Security dergisine yazdığı "Kesin Başarısızlık-Uluslararası Liberal Düzenin Yükselişi ve Düşüşü" başlıklı makalesinde, neoliberalizm ve küreselleşme politikaları "egemenlik ve milli kimlik gibi kilit konularda milliyetçilikle çatışmaktadır. Milliyetçiliğin gezegendeki en güçlü siyasi ideoloji olmasından dolayı ikisi çatıştığında, milliyetçilik liberalizme her zaman baskın çıkar ve liberalizmin özündeki düzeni yıkar" demiştir.⁷⁷

Özetle, milliyetçilik yükselirken neoliberalizm tarafından teşvik edilen kozmopolitizm itibar yitirmiştir. Millilik, milli kimlik büyük bir yükselişe geçmiştir.

Milliyetçiliğin dünyanın değişik yerlerinde değişik politik vurgular ile belirdiğini görüyoruz. Ve milliyetçiliğin yükselişinde yaşadığı talihsizlik, popülist liderler tarafından kullanılmasıdır. Popülist milliyetçilik doktriner/teorik temelleri olan, siyasal bir program haline gelmiş bir milliyetçilik değil, günlük taleplere denk düşen milliyetçi söylemleri kullanan bir akımdır. Popülist milliyetçilik kavramından daha doğru niteleme milliyetçi söylemler kullanan popülist politika olur. Ancak hepsinin ortak noktası neoliberal küreselleşmenin olumsuz sonuçlarına tepki göstermeleridir. Neoliberalizmin, kozmopolitizm adına milli kimlikten vazgeçmeyi önermesi, milli olanı aşağılaması, insanın nihai hedefi maddi tatmin alanına indirgemesi sert bir tepki oluşturmuştur. Milliyetçilik Latin Amerika’da sol popülist bir çerçevede gelişirken, ABD ve Avrupa Birliği ülkelerinde sağ popülist çizgide gelişmiştir. ABD’de Trump, Rusya’da Putin, Hindistan’da Narendra Modi, Japonya’da Başbakan Shinzo Abe, Brezilya’da Başkan Jair Bolsonaro, Macaristan’da Viktor Orban, Filipinlerde Rodrigo Duterte veya İngiltere’nin Avrupa Birliği’nden çıkmasını sağlayan Brexit Partisi’nin lideri Nigel Farage milliyetçi iktidarları temsil etmektedirler. Milliyetçi partiler iktidara gelemedikleri yerlerde de önemli atılımlar yapmışlardır. Almanya’da 2012’de kurulan “Alternative für Deutschland” 2013’te Avrupa Parlamentosuna, 2017’de Federal Parlamento’ya üçüncü büyük parti olarak girdi. Fransa’da Marine Le Pen’in cumhurbaşkanı olması ancak ittifak ile engellenebildi. İtalya’da Matteo Salvini, Avusturya’da Norbert Hofer, Hollanda’da Geert Wilders’in liderliğindeki milliyetçi partiler çıkış yakaladılar. 2019 Avrupa Parlamentosu’nda sayılarını iki kat artıran milliyetçi parti milletvekilleri “Identity ve Democracy” grubunu kurdular. En dikkat çekici hususlardan birisi de milliyetçi partilerin sosyal tabanlarını geleneksel olarak sol ve komünist partilerin tabanlarını oluşturan işçilerin ve dar gelirliilerin teşkil etmesidir.⁷⁸

Milliyetçiliğin yükselişini Çin’i değerlendirmeden anlamak mümkün değildir. Çin, Çin Komünist Partisi’nin milliyetçi politikaları ile yönetilmektedir. Ve Çin Komünist Partisi kendisinden çok daha büyük bir tarihsel derinliğe sahip olan, Çin’i uygarlık ve Çin dışındaki dünyayı barbar olarak gören Çin kültürünün bir parçasıdır. Bu da Çin milliyetçiliğini kolaylıkla üstün uygarlık milliyetçiliği zemine oturtmaktadır. Ve önümüzdeki dönemde Pekin milliyetçiliği dış politikasının muhtemelen daha görünür ve daha etkin bir aracı olarak kullanacaktır. Milliyetçilik önümüzdeki dönemde sadece Çin’de değil, bütün dünyada korumacı ve izolasyonist politikaların yükselişinin de bir parçası olacaktır.

⁷⁸ John Feffer, Nationalism Is Global. The Left Is on the Defensive, The Nation, <https://www.thenation.com/article/archive/far-right-nationalist-climate-crisis/> Erişim Tarihi: 08.04.2020.

Milliyetçilik değişik formlar içinde gelişirken, neoliberalizmin teşvik ettiği çok-kültürcülük ve etnik milliyetçilik akımlarının Korona salgını öncesinde başlayan gerileme süreci güçlenerek devam edecektir. İlk etnik milliyetçilik dalgası 18. Yüzyıl'da ortaya çıkmış; özellikle de 19. Yüzyıl sonunda Türk Osmanlı Devleti, Rus Çarlığı ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na karşı; Doğu Avrupa, Balkanlar ve Orta Doğu coğrafyaları ekseninde gelişmiştir. İkinci etnik milliyetçilik dalgası, 2. Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında, Batı dünyasının Asya ve Afrika'daki sömürgelerinde ortaya çıkarken, Afrika ve Asya'da sömürge imparatorluklarının çökmesi ve millî devletlerin kurulması ile sonuçlanmıştır. Üçüncü etnik milliyetçilik dalgası 1960'lardan itibaren Avrupa'da Katalan, Bask, Bröton, İskoç, Gal ve Flaman, Kanada'da Quebec, ABD'de Hispanik ve siyah milliyetçilikleri şeklinde gelişmiştir. Dördüncü ve son etnik milliyetçilik dalgası ise Soğuk Savaş sonrasında küreselleşme sürecinde ve bu sürecin dinamiklerinin teşviki ile güçlenerek başlamıştır. Ancak eski SSCB ülkelerinde gelişen milliyetçilik akımları etnik milliyetçilik kapsamında değerlendirilmemelidir. Etnik milliyetçilik dalgası neoliberalizmin teşviki ile Sri Lanka, Nijerya, Türkiye gibi Batı dışı ülkelere, Kanada, Belçika, İspanya, İngiltere ve ABD gibi batılı ülkelere kadar her yerde görülebilen dünya çapında bir olgu olarak karşımıza çıkmıştır.

Neoliberalizm, çok kültürcülük ve milli devlet karşıtlığı ideolojik-politik olarak çökerken etnikçi merkez-kaç eğilimlerin desteklemesi ile tırmanan etnik sorun, çatışma ve savaş dalgasının dördüncü aşaması bütün politik desteklere rağmen 2000'lerden itibaren içten içe zayıflamaya başlamıştı. 5 Şubat 2011'de Münih Güvenlik Konferansı'nda bir konuşma yapan İngiltere Başbakanı David Cameron, İngiltere'nin çok kültürcü politikalara son verdiğini açıklamıştır. Keza liberal Hollanda, çok kültürcü politikaları terk etmiştir. 2020'de ulaşılan aşamada dördüncü etnik milliyetçilik dalgasını, bir "gel-git" olarak tanımlarsak, tek kutuplu dünya çökerken dördüncü dalga gitmektedir.

E) AVRUPA BİRLİĞİ'NİN BELIRSIZ GELECEĞİ

Avrupa Birliği 2. Dünya Savaşı'ndan sonra iki kutuplu olarak yapılanan dünyada 16. Yüzyıl'dan bu yana dünyanın politik merkezini oluşturan ve bu niteliğini 1945 sonrasında kaybeden Batı Avrupa'nın tekrar küresel bir güç merkezi haline gelmesi çabasının politik, ekonomik ve kültürel ürünüdür. Avrupa Birliği tarihin gördüğü en hırslı ve en hızlı ilerleyen siyasal projelerden birisi olmuştur. Ancak, AB'yi sadece iki kutuplu dünya düzenine Avrupa'nın 2. Dünya Savaşı sonrasında verdiği cevap olarak görmek onun felsefi ve tarihsel temelini görmezlikten gelmek, AB'yi reel politik düzeyde fazla basitleştirmek olur.

⁷⁹ Bu konuda bkz. Örneğin R. William Ayres, A World Flying Apart? Violent Nationalist Conflict and the End of the Cold War, Journal of Peace Research, Vo. 37, no. 1, 2000, ss.107-117.

Avrupa kıtası, Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra hep Pax Romana'nın arayışı içinde olmuştur. Roma'nın yıkılışından bu yana, Avrupa kıtasında bir birlik oluşturulması birçok kez denenmiştir. Immanuel Kant veya 1849'da "Avrupa Birleşik Devletleri"ni savunan Victor Hugo birlik fikrinin zihinsel öncüleridir.⁸⁰ Ancak Şarlman'ın Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'ndan sonra, kıtada birliği gerçekleştirmeye en çok yaklaşanlar Napolyon ve Hitler olmuşlardır. Ancak hiçbir girişim 20. Yüzyıl'ın ikinci yarısındaki Avrupa Birliği girişimi kadar başarılı olmamıştır. Bu anlamı ile Avrupa Birliği, Roma İmparatorluğu'nun parçalanmasından ve yıkılmasından bu yana, Avrupa'nın "Kızıl Elma"sı olan birleşik Avrupa'nın gerçekleşmesi idealini temsil etmektedir. Bununla beraber Avrupa Birliği dışarıdan görüldüğü kadar hiçbir zaman birliktelik içinde olmamıştır. Almanya ve Fransa'nın öncülüğünü yaptığı bir grup, Avrupa Birliği'nin Avrupa Birleşik Devletleri'ne doğru ilerlemesini isterken, İngiltere 2016'da ayrılana kadar Avrupa Birliği'nin gerçekten parçası olmayı değil, üyelik ile Avrupa Birliği'ndeki gelişmeleri etkilemeyi hedeflemiş, Avrupa Birliği'ni ulus devletlerin serbest pazar anlaşması olarak görmeyi tercih etmiştir.⁸¹

Avrupa Birliği, en büyük atılımını küreselleşme döneminde gerçekleştirmiştir. Birlik, küreselleşmeyi bir etkileme stratejisine dönüştürmüş, kendi iç pazarı için koyduğu kuralları küreselleştirmiştir. Avrupa'nın büyük ortak pazarı ve ortak standartları bu kuralları diğer ülkelere empoze etmesini kolaylaştırmıştır.⁸² Savunma harcamalarına ciddi bir pay ayırmadan ve SSCB tehdidinin ortadan kalktığı bir ortamda hem ABD ile birlikte küreselleşmenin kurum ve normlarının oluşmasında kazandıkları ile kıyaslandığında çok büyük bedel ödemedi pay sahibi olmuş hem ekonomik olarak ciddi bir kazanım elde etmiştir.⁸³ Özetle, tek kutuplu dünya düzeninin hiper-küreselleşme sürecinden Çin ile birlikte büyük ölçüde karlı çıkmıştır. Hatta Avrupa Birliği'nin mevcut küreselleşmenin saf bir ürünü olduğu dahi iddia edilmektedir.⁸⁴

İngiltere dışındaki Avrupa Birliği yetkilileri tarafından bir süre "inşa halinde olan bir süper güç" şeklinde tanımlanan AB, bir süper güç olabilmesi, siyasi bütünleşmesini gerçekleştirmesine, gelişmiş bir Avrupalı siyasi-toplumsal kimliğini inşa etmesine, buna bağlı olarak "kan vergisi" ödemeye hazır bir Avrupa ve Avrupalı "milli kimliği" oluşturmayı başarmasına bağlıydı.⁸⁵ Avrupa Birliği, Korona salgını ile birlikte ilk ciddi savaşında birlik içinde hareket etmek konusunda büyük bir başarısızlığa uğramıştır. Avrupa Birliği'ni ağır bir mağlubiyete uğratan düşman kıta içi veya dışından bir düşman ordu değil, korona salgını olmuştur.

⁸⁰ Helmut Schmidt, Die Mächte der Zukunft-Gewinner und Verlierer in der Welt von morgen, München 2007, s.202.

⁸¹ A.g.e., ss.210-211

⁸² Henry Farrell, A Most Lonely Union, Foreign Policy, <https://foreignpolicy.com/2020/04/03/brexit-european-union-deglobalization/> Erişim Tarihi: 11.04.2020.

⁸³ Çok sayıda Avrupalı şirket üretimini Çin başta olmak üzere Asya'ya taşımış ve bu üretim göçü Avrupa işçi sınıfını vurmuştur.

Korona salgınından en büyük darbeyi alanlardan birisi hiç şüphesiz Avrupa Birliği'dir. Alman şansölyesi Merkel yaşanan krizi Avrupa Birliği'nin kuruluşundan itibaren yaşadığı en büyük kriz olarak nitelendirmiştir.⁸⁶ Esasen 1990'lı yıllar ve 2000'li yılların başında hızla genişleyen Avrupa Birliği yeni yüzyıla sadece kurumsal, ekonomik ve sosyal ağır sorunlar ile girmiştir. Üstelik Avrupa Birliği dış politikada da ortak hareket etme yeteneği geliştirememiştir.⁸⁷

İngiltere'nin Avrupa Birliği'nden ayrılması, Almanya'dan sonra en büyük ekonominin ayrılması anlamına gelmiştir. İngiliz ekonomisi tek başına, Avusturya, Bulgaristan, Çekya, Danimarka, Estonya, Finlandiya, GKRK, Hırvatistan, İrlanda, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Malta ve Portekiz ekonomilerinin büyüklüğündedir. Ayrıca İngiltere, Avrupa Birliği'nin Fransa ile birlikte nükleer silah sahibi olan iki ülkesinden biriydi. Brexit, Avrupa Birliği'ne ağır bir darbe indirmiştir. Avrupa Birliği Brexit ile İngiltere'nin ayrılmasının ekonomik ve politik darbesi ve psikolojik baskısını üzerinden atamadan Korona salgını sırasında yaşadığı ahlaki ve siyasi bunalım ile başa çıkmanın arayışı içinde olacaktır.

İtalya ve İspanya en zor günlerinde kendilerine sırtlarını dönen Avrupa Birliği içinde kalıp kalmama, kalırsa üyeliğinin sınırları doğrultusunda karar vereceklerdir. İtalya Başbakanı G. Conte, Mart 2020'de "Eğer Avrupa bu benzersiz meydan okumaya karşı ayağa kalkmaz ise halkın gözünde bütün Avrupa yapıları anlamını yitirecektir" diyerek, Brüksel'i uyarmıştır. Öte yandan krize hazırlıklı olan ve süreci başarılı yöneten Almanya, diğer üyelerin kıskançlığına ve "neden bize yardım etmiyor" şeklinde kızgınlığına muhatap olmuştur. AB yapıları bir devletin gösterebileceği koruyucu önlemleri alma konusunda yetersiz kalmıştır.⁸⁸ Bir devlet mekanizmasına sahip olmadığı için bu bir ölçüde makul karşılanabilir ancak Avrupa Birliği dayanışma, yardımlaşma mekanizmalarını tam ve zamanında çalıştıramamıştır. Kriz karşısında adeta yılan ile karşılaşan tavşan gibi paralyze olmuştur. Avrupa Birliği halkları ise hayatın normal akışı içinde her şeye karışan ve standartlar koyan Brüksel'in bu etkisizliği karşısında ağır bir hayal kırıklığı yaşamaktadır. İtalya ve İspanya'nın salgında yalnız bırakılmalarına gösterdikleri tepkinin dışında Polonya, Makedonya, Bulgaristan da AB ile ilgili sıkıntıları dile getirmektedirler. Brüksel, yaşanan psikolojik ve kurumsal çöküşü engellemek için 500 milyar Avroluk bir fon oluşturmuştur.

⁸⁴ Henry Farrell, A Most Lonely Union, Foreign Policy, <https://foreignpolicy.com/2020/04/03/brexit-european-union-deglobalization/> Erişim Tarihi: 11.04.2020.

⁸⁵ Avrupalı kimliği oluşturma çalışmaları için bkz. Burak Erdenir, Avrupa Kimliği-Pan-Milliyetçilikten Post-Milliyetçiliğe, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2005.

⁸⁷ H. Schmidt, A.g.e., s.208.

⁸⁸ John Gray, Why This Crisis is A Turning Point in History, New Statesman, <https://www.newstatesman.com/international/2020/04/why-crisis-turning-point-history>, Erişim Tarihi: 10.04.2020

Avrupa Birliği'nin bir "Avrupa Birleşik Devletleri"ne dönüşemeyeceği, bir "Avrupalı milli kimliği" oluşturamayacağı anlaşılmıştır. Avrupa Birliği'nin önünde üç temel senaryo olduğu görülmektedir. Birinci senaryoya göre, Avrupa Birliği üyesi ülkeler birlik üyesi kalmaya devam edecekler, ancak Brüksel merkezli birlik önemini yitirecek, etkisizleşecektir. Avrupa Birliği kurumları, son yüzyıllarındaki "Kutsal Roma-Cermen imparatorluğu" kurumları gibi hayalet kurumlar olarak kalacaklardır.

İkinci senaryo, Avrupa Birliği'nin coğrafi olarak küçülmesidir. Korona salgını sonrasında hayal kırıklığına uğrayan başta İtalya ve İspanya olmak üzere bazı ülkeler İngiliz örneğini takip ederek, birlikten ayrılacaklardır.⁸⁹ Bu durumda Birlik, Almanya-Fransa etrafında yeniden örgütlenerek, çekirdek AB'ye yönelecektir. İspanya ve İtalya'nın Avrupa Birliği'nden ayrılmaları ekonomik sorunları artırdığı takdirde her iki ülkede de ayrılıkçı akımların güçlenmesi bir ihtimaldir.⁹⁰

Avrupa Birliği için üçüncü senaryo ise, daha belirsiz bir dünyaya daha güçlü bir Avrupa Birliği ile cevap verebilmek için Korona salgını sonrası yaşanacak ekonomik resesyon sürecinde Alman-Fransız siyasi ve ekonomik liderliğinde yapılacak kapsamlı ekonomik yardım ve kaynak aktarma programı ile AB ülkelerin yeniden bir araya gelmesinin sağlanmasıdır. İspanya Başbakanı kriz için oluşturulan ekonomik yardım paketi için kaynağı nereden bulacağını soran gazetecilere "Avrupa Birliği'nden" cevabını vermiştir.⁹¹ Keza İtalya ekonomisinin kriz sonrasında Yunan ekonomisinin çöküşüne benzer bir çöküş yaşama ihtimali vardır. İtalya'nın da büyük ekonomik desteğe ihtiyacı vardır. Bu ihtimalin zayıf yanı Merkel sonrasında Avrupa siyasetinde bu projenin liderliğini üstlenecek bir politikacının olmamasıdır. Çünkü Hollanda Finans Bakanı'nın İspanya ve İtalya'nın 2008 krizinden sonra neden gereken finansal reformları yapmadıklarının araştırılmasını Avrupa Komisyonu'ndan istemesi de göstermektedir ki, kuzey Avrupa güney Avrupa'nın faturasını ödemeyi istememektedir.⁹²

Avrupa Birliği'nin iki kutuplu bir dünyada nerede duracağı da belirsizdir. Hangi Avrupa Birliği senaryosunun gerçekleşeceği ile Avrupa Birliği'nin iki kutuplu dünyada nerede duracağı arasında yakın bir ilişki vardır. ABD, Kasım 2020 seçimlerinden sonra Trump çizgisinin devam etmesi durumunda da yaşayabilmek için ABD'den bağımsızlaşan ve

⁸⁹ Mehmet Zeki Bodur, BREXIT ile sarsılan AB, Coronavirüs sonrasında "ITALEXIT" ile dağılmaya devam eder mi?, 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, shorturl.at/oslU5, Erişim Tarihi: 30 Mart 2020

⁹⁰ İspanya'da Katalan ayrılıkçıların Korona sonrası için hazırlandığı ileri sürülmektedir. Stratfor, Catalan Separatism After COVID-19, <https://worldview.stratfor.com/article/catalan-separatism-after-covid-19> Erişim Tarihi: 13.04.2020

⁹¹ Soeren Kern, Coronavirus: The Looming Collapse of Europe's Single Currency, Document, shorturl.at/acILS, Erişim Tarihi: 13.04.2020

⁹² Soeren Kern, Coronavirus: The Looming Collapse of Europe's Single Currency, Document, <https://www.document.no/2020/04/08/coronavirus-the-looming-collapse-of-europes-single-currency/> Erişim Tarihi: 13.04.2020

küreselleşmenin bir şekilde yeni ortaklar ile devamı için mücadele eden bir çeşit AB'nin karşımıza çıkma ihtimali çok yüksektir.⁹³ Çünkü Trump, Avrupa Birliği'nin desteklediği küreselleşmeye karşı çıkmaktadır ve küreselleşmenin sonlanması Avrupa Birliği'nin yok olmasını hızlandırabilir.⁹⁴ Bu durumda Avrupa Birliği küreselleşmeyi destekleyen Çin ile ilişkilerini daha da geliştirme eğilimi içinde olabilir. Çin'in devasa bir yatırım yaptığı, bazı Avrupa Birliği üyelerinin de ortak olduğu Şangay ile Rotterdam'ı demiryolu ile birleştiren İpek Yolu Projesi, Avrupa Birliği ile Çin arasında Avrasya'da etkileşim için büyük bir altyapı oluşturmaktadır. Ancak Çin'in ABD'nin yerini yeni ortak olarak alması hiç kolay değildir. Hem ABD ile olan tarihsel, politik, askeri ve kültürel bağlar hem Çin'in farklı politik kültürü ve dayatmacı olabilen dış politikası ilişkilerin küreselleşmenin yeni ortakları zeminine taşınmasını zorlaştırabilir. Özetle Avrupa Birliği'ni çok zor bir dönem beklemektedir.

F) YÜKSELEN OTORİTERLEŞME DALGASI

Korona sonrasında dünyada güçleneceği düşünülen otoriterleşme de Korona öncesi dünyada başlamış süreçlerden birisidir. Samuel Huntington'un "Üçüncü Dalga-Geç 20. Yüzyılda Demokratikleşme" adlı kitabında anlattığı demokratikleşmenin üçüncü dalgası 1990'lı yıllarda tersine dönmüştür.⁹⁵ Dünyanın birçok yerinde demokratik seçimler sonucu liberal demokratik kurumsal çerçeve, iktidara gelen fakat geldikten sonra demokratik kurumları manipüle eden otoriter rejimler oluşmaya başlamıştır. Bu rejimlere "illiberal veya liberal olmayan demokrasiler" adı da verilmektedir. Fareed Zakaria 1997'de "The Rise of Illiberal Democracy" adlı makalesini yazarak, demokratik dalganın tersine döndüğünün haberini oldukça erken vermiştir.⁹⁶ Otoriter rejimleri Juan J. Linz şöyle tanımlamaktadır: "Sınırlı, fakat sorumlu olmayan bir siyasal plüralizme yer veren; işlenmiş ve yol gösterici bir ideolojiye değil, kendine özgü zihniyetlere sahip olan; gelişimlerinin bazı aşamaları dışında, yaygın ve yoğun bir siyasal mobilizasyon yaratmayan; bir liderin veya bazen küçük bir grubun, biçimsel yönden iyi belirlenmemiş fakat fiiliyatta oldukça tahmin edilebilir sınırlar içinde iktidarı kullandıkları siyasal rejimlerdir."⁹⁷ Neoliberalizm ve küreselleşmeye tepki geliştirmekte olan ülkelerden sonra Amerikan ve Avrupa halklarını da kapsayınca otoriter-popülist eğilimler bu coğrafyalarda ya iktidara gelmiş ya da parlamentoda güçlü şekilde temsil edilmeye başlanmıştır.⁹⁸

⁹³ G. Löfflmann, A.g.m.. s.125.

⁹⁴ <https://foreignpolicy.com/2020/04/03/brexit-european-union-deglobalization/>

⁹⁵ Samuel Huntington, Üçüncü Dalga-Geç 20. Yüzyılda Demokratikleşme, Demokrasinin birinci dalgası, 1828'de ABD'de beyaz erkeklerin mülkiyet sahibi olmadan oy kullanma hakkı kazanması ile başlayıp, 1926'da Batı Avrupa'da faşist rejimlerin kurulmasına kadar uzanan süreçtir. İkinci dalga 1943-1962 arasında gerçekleşen Almanya ve İtalya dahil demokratik rejimlerin kurulduğu dönemdir. Üçüncü dönem ise, 1974'de Portekiz'de başlayan demokratikleşme ile başlayıp Soğuk Savaş sonrasında Doğu Bloku ülkelerindeki demokratikleşme süreci ile kapanmıştır.

⁹⁶ Fareed Zakaria, The Rise of Illiberal Democracy, Foreign Affairs, [shorturl.at/borQ4](https://www.foreignaffairs.com/2006/04/01/borQ4), Erişim Tarihi: 10.04.2020

⁹⁷ Juan J. Linz, Totaliter ve Otoriter Rejimler, Ankara 1978, s. 130.

⁹⁸ Maciej Kisilowski and Anna Wojciuk, How Democracies Can Beat The Pandemic, Balkan Sight, [shorturl.at/jkEJN](https://www.balkan-sight.com/en/2020/04/08/how-democracies-can-beat-the-pandemic/), Erişim Tarihi: 08.04.2020

Kaynak: Financial Times, Money or liberty?,
<https://www.ft.com/content/6e53c6d2-23e6-11e9-8ce6-5db4543da632>

Korona salgınına Çin'in otoriter yönetimi sert, kararlı ve sonuç alıcı şekilde müdahale ederken, ABD, İngiltere, Fransa ve İtalya gibi ülkelerin ise salgına tepki vermekte geç kalması ve çok kötü örgütlenmesi önümüzdeki süreçte diğer devletlerde de otoriterleşmeyi teşvik edebileceğini düşündürmüştür. Öte yandan neoliberalizmin sözde demokrasi adına devlete saldırması, devleti yıpratması ve devletin korona salgını sürecinde salgın ile mücadeleyi örgütleyebilecek tek kurum olarak ortaya çıkması da demokrasi aleyhine kayda geçecektir.⁹⁹

Korona salgını sonrasında gelmekte olan ekonomik resesyon, büyük işsizlik, gelirlerin azalması, milli ekonomilerin korumacı önlemleri artırması, ayaklanmaları engellemek için alınacak askeri-polisiye ve baskıcı hukuk önlemleri beraberinde getirecektir. Esasen otoriter-popülist iktidarlar, Korona salgını karşısında çok başarısız olmuşlardır. Çünkü otoriter-popülist rejimlerin, kurumları düşman gören, uzmanlığı aşağılayan doğası, salgın ile mücadele etmek için uygun bir altyapı oluşturmamaktadır. Genellikle işsizlik, ekonomik çöküntü, yaygın adaletsizlik düşüncesi popülist siyasetin önünü açan faktörlerdir. Ancak şimdi popülist liderlerin yönettiği ülkeler bu gelişmeler ile karşı karşıya kalınca iktidarları sarsılacak olan popülist liderler, iktidarlarını muhafaza etmek için askeri-polisiye ve baskıcı hukuk yöntemleri dışında var olan toplumsal ayrışmayı daha da güçlendirerek ve derinleştirerek iktidarda kalmayı deneyebilirler. Bu çok riskli ve iç savaşları tahrik edebilecek bir strateji olacaktır.

Otoriterleşen ABD ile totaliter Çin arasındaki jeopolitik ihtilafta her iki tarafın da müttefik oluşturmak için ülkelerin demokratikleşme seviyesi ile ilgilenmeyecek olması küresel bir zeminde otoriterleşmeyi kolaylaştıracak, teşvik edecektir. Otoriterleşmeyi teşvik edecek bir başka husus da popülist-otoriter liderler arasında gerçekleşen küresel dayanışmadır. İlerleyen gözetim ve takip teknolojileri de devletlere vatandaşlar üzerinde Hitler ve Stalin'in aklından dahi geçiremediği ölçüde büyük otorite verecektir. Öte yandan dijital demokrasinin ileri teknolojiye dayalı otoriterleşmeyi engelleyeceğini ileri süren akademisyenler de vardır. Ancak ne yazık ki, devletlerin ileri istihbarat teknolojileri konusunda ellerindeki imkanlar sivil toplumun sahip olabileceğinden çok daha fazladır. Ve birçok popülist lider, otoriter devlet yapılarını güçlendirmek için çok hevesli görünmektedir. Bu noktada Çin otoriter olduğu için (Çin totaliter bir rejime sahiptir) salgın ile daha başarılı mücadele ettiği iddiası tamamen efsanedir. Gözden kaçırılmaması gereken husus, korona salgını ile başarılı mücadelenin otoriter rejimlerin tekelinde olmadığıdır. SARS salgınından doğru dersler çıkaran Güney Kore, Singapur ve Tayvan; başarılı bürokratik yapıları ile Japonya ve Almanya, güçlü sivil toplum örgütlenmeleri ile en az Çin kadar hatta daha başarılı bir şekilde salgının yayılmasını engellemişlerdir.¹⁰¹

⁹⁹ Türkiye'de önde gelen bir liberal akademisyen: "Biz liberaller, Ergenekon sürecinde AKP-FETÖ'ye askeri vesayet ile mücadele adına destek verirken aslında devleti yıktığımızın farkında değildik" izahını yapmıştır.

¹⁰⁰ Prof. Dr. Nilüfer Narlı, Yeni kahramanlar yükselecek, Cumhuriyet, shorturl.at/knUY7, Erişim Tarihi: 01.04.2020

¹⁰¹ Güney Kore için bkz. Coşkun Taştan, Covid 19:Yaşam Ne Zaman Normale Döner?, Polis Akademisi, 21, Mart 2020; Judy Dempsey, The Coronavirus Is a Test for the West, March 17, 2020.

Asya demokrasilerinin salgınla başarılı şekilde mücadele edebilmelerinde kişisel özgürlükten ziyade, toplumsal iyiliği ön plana alan kültürel geleneğin de etkisi olduğu muhakkaktır.¹⁰² Ayrıca otoriter bir devlet olan İran'ın salgın ile mücadelede başarılı olduğunu söylemek mümkün değildir. Korona salgını ile başarılı mücadelenin övgüsü otoriter veya demokratik rejimlerin ontolojik olarak hak ettikleri bir övgü değildir. Sonuç olarak rejimleri nasıl olursa olsun devletlerin ellerinde halklarını çok etkili şekilde denetleyecek, özel hayatın gizliliğini sona erdirecek imkanlar vardır ve bu imkanlar gelişmektedir. Rejimlerin otoriterleşmesi devletlerin bu imkanları yurttaşlarına karşı fütursuzca kullanmaları sonucunu doğuracaktır.

G) ULUS DEVLETLERİN YÜKSELİŞİ

Küreselleşme-neoliberalizm ikilisinin en ağır saldırılarına hedef olan kurumların başında ulus devletler gelmişti. IMF, Dünya Bankası ve ABD Yönetimi tarafından 1994'de açıklanan "Vashington Konsensüsü" diye adlandırılan, devletin ekonomiden çekilmesi çağrısı üzerine kurulu bir dizi politikayı yaşama geçirmişlerdir.¹⁰³ Neoliberalizm devlet aygıtının küçülmesi gerektiğini, devletin verimsiz olduğunu, pahalı olduğunu, kaynakları heba ettiğini, üretim alanını tamamen piyasanın görünmez eline terk etmesi gerektiğini, ademi merkezîyetçi şekilde yapılanması gerektiğini; devletin savunma, güvenlik ve adalet alanlarına geri çekilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. H. Schulze şöyle demektedir: "Gerçek duruma bakmak(...)ulus devletin artık çeşitli düzeylerde eski bir fikir olduğunu açığa çıkartır. Daha geniş pazarlar, savunma meseleleri, suça karşı savaş, taşımacılığın ve iletişimin örgütlenmesi ve çevre problemleri gibi geniş bir alana yayılan sorunlar, sınırlı kaynaklara ve yeteneklere sahip devlet kurumlarının tek başlarına mücadele edebileceği türden değildir. Ulus devlet, doğmakta olan endüstriyel toplum ve bu toplumun sorun ve çatışmalarını çözmek için gerekli ortamı sağlamak açısından geçen yüzyıl zorunlu olmuş, demokratik anayasalar ve kurumlar için gerekli koşulları sağlamıştır. Fakat artık insanların gereksinimlerini tek başına karşılaması mümkün değildir. Daha geniş kapsamlı düzenlemelere ihtiyaç vardır."¹⁰⁴ Schulze'nin 1994'de yazdığı bu satırlarda daha geniş ile kastettiği ilk meydan okuma olan Korona salgınında çöken Avrupa Birliği'dir.

1990'dan bu yana radikal küreselleşmeciler diye anılan analizciler ulus devletlerin aşıldığı, insanlığının milli devlet ötesi bir aşamaya geçtiği tezini çok kültürcülük, etnikleştirme, federalleştirme eksenli olarak yoğun bir şekilde savunmuşlardır. Bu tezi savunanlardan Kenichi Ohmae, milli devletlerin yerini üretim bölgelerinin alması gerektiğini savunurken, diğer radikal küreselleşmeciler aşıldığını ileri sürdükleri milli-üniter devlet yerini çok kültürcülüğün ve çok milletli federalizm uygulamalarının alması gerektiğini iddia etmişlerdir.¹⁰⁵ Hatta küreselleşmenin devlet ideologları, devletlerin egemenlik haklarının kısıtlanması gerektiğini güçlü bir şekilde savunmuşlardır. Devletin egemenlik hakkının sınırlandırılması politikasının teorik zeminine, "devlet hakkı" ile "insan hakkı"nın karşıtlığı

¹⁰² John Gray, Why This Crisis is A Turning Point in History, New Statesman, shorturl.at/xFIP4, Erişim Tarihi: 10.04.2020

¹⁰³ Francis Fukuyama, State Building-Governance and World Order in the Twenty-First Century, Cornell University Press, 2004, ss.6-7.

¹⁰⁴ Hagen Schulze, Avrupa'da Ulus ve Devlet, (çev. Timuçin Binder), İstanbul 2005, ss.311-312.

¹⁰⁵ Kenichi Ohmae, The Borderless World-Power and Strategy in the Interlinked Economy, Harper Business, New York, 1990.

konmuştur. Devlet egemenliğinin insan haklarına karşı sınırlandırılmasından da “insani müdahale hakkı” üretilmiştir.¹⁰⁶

Radikal küreselleşmecilerin hedef aldıkları milli devletler, gelişmiş ve küreselleşmenin ana dinamiğini oluşturan ülkelerden çok “çevre ülkeler” veya “güney” diye nitelendirilebilecek gelişmekte olan ülkeler ile az gelişmiş ülkelerdir. Küreselleşme, ideoloji ve politikalarının temel hedefini milli devletlerin zayıflatılması ve tahrip edilmesini, çok uluslu şirketlerin yeni sömürge alanları olarak gördüğü bölgelere yönelik olarak tasarlamış ve uygulamaya çalışmıştır. Ancak küreselleşmenin çok kültürcülük, etnikleştirme, federalleştirme propagandası çevre ülkeler ile sınırlı kalmamış ve merkez ülkeleri de yıpratmaya başlamıştır. Batı kapitalizminin tetiklediği etnikleşme tartışma ve politikaları, bazı Avrupa Birliği ülkelerinde ve ABD’de bir iç sorun olma niteliği kazanmıştır.¹⁰⁷

Hukuken üniter devlet niteliği taşıyan Büyük Britanya’nın bir parçası olan İskoçya 2014’de İngiltere’den ayrılmak için referandum yapma noktasına gelmiştir. İskoçya’nın ayrılması durumunda Kuzey İrlanda’nın da İngiltere’den ayrılması kaçınılmaz olacaktır. Hukuken üniter devlet olmasına rağmen özerk bölgelerin ayrılıkçı akımlarının güçlenmesi neticesinde İspanya’nın en zengin özerk bölgeleri olan Bask ve Katalonya ayrılma süreci içindedirler. Üniter devletten federal devlete dönüşen Belçika’nın Valonlar ile Flamanlar arasında iki devlete ayrılması sadece uygun Avrupa konjonktürünü beklemektedir. Zengin Kuzey İtalya, fakir Güney İtalya’dan ayrılmak isterken, milli kimliğin güçlü olduğu Almanya’da dahi, Federal Almanya Cumhuriyeti’ne tarihsel farklı kimliğinden dolayı ‘Freistaat Bayern’ olarak katılan Bavyera eyaletinde, Bavyera’nın Federal Almanya’ya aktardığı paradan daha azını federal bütçeden aldığı gerekçesi ile ayrılma tartışmaları başlamıştır. ABD’de Hispaniklerin ve diğer azınlıkların 313 milyonluk ABD toplam nüfusundaki oranının yüzde 36.6’ya kadar yükselmesi ve 2040’da beyazların azınlığa düşeceği öngörüsü tartışmalara neden olmuştur.¹⁰⁸

Neoliberalizmin ve küreselleşmenin ayrıştırıcı etkisi, Korona öncesi dünyada da Batı ülkelerinde de endişe yaratmıştır. ABD ve Batı Avrupa’da etnik-liberal politikaların hızla terk edildiği görülmekteydi. Batı dışı dünyada etnik sorunları tetikleyen ve politikaleştiren ABD ve AB şimdi etnik sorunu denetim altına alabilmek için kültürel çoğulculuktan federalizm ve ayrılmaya giden süreçleri tekrar gözden geçirip, millî devleti güçlendirme arayışları içine girmeye başlamışlardı.¹⁰⁹

2008 finansal krizinden sonra milli devletin aşıldığı propagandasını yapan “her şey piyasadır”cı radikal küreselleşmeciler, finansal çöküş yaşadığı noktada kendisini kurtarması için ulus devletin kapısında dilenmeye başlamıştır. 2008 sonrasında milliyetçilik ile birlikte milli devletler, çok uluslu kuruluşlara ve anlaşmalara karşı yükselme süreci içine girmişlerdir.¹¹⁰

¹⁰⁶ Füsün A. Arsava, Kuvvet Kullanma Yasağı-Egemenlik Prensipleri ve İnsani Müdahale, 21. Yüzyıl Dergisi, Sayı 34, ss. 1-17.

¹⁰⁷ Küreselleşmenin tetiklediği etnikleşmenin jeopolitik ve siyasal gerekçelerinin açık emperyalist ve kendi içinde dürüst bir yorumu konusunda bkz. Robert Cooper, Ulus Devletin Çöküşü-21. Yüzyılda Düzen ve Kaos, Güncel Yayıncılık, İstanbul 2005.

¹⁰⁸ Artan Hispanik Etkisi-ABD’de Beyazlar Azınlık Olursa Ne Olur?, Aydın, İstanbul Aydın Üniversitesi, 1 Temmuz-1 Ağustos 2012, s.21

¹⁰⁹ Küreselleşme-milli devlet ilişkisi konusunda bkz. Fahri Atasoy, Küreselleşme ve Milliyetçilik, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2005 ve Kadir Koçdemir, Milli Devlet ve Küreselleşme, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2004.

¹¹⁰ George Friedman, Nationalism Is Rising, Not Fascism, Geopolitical Futures, shorturl.at/hjIC4, Erişim Tarihi: 10.04.2020.

Yükselen ve önemi 2008 finansal krizi ve 2020 Korona salgını sonrasında tekrar anlaşılan ulus devlet, yurttaşlarının tamamını tek siyasal kimlik altında birleştiren devlettir. J. E. Stiglitz, “Korona virüsü temel politik ve ekonomik birimin hala ulus devlet olduğunun güçlü bir hatırlatıcısı oldu” şeklinde konuyu özetlemiştir.¹¹¹ Sermaye ve serbest piyasanın 40 yılda devletten aldıklarını, devlet korona Krizi ile 40 günde geri almıştır.¹¹²

Korona salgınına etkin tepki verebilen, salgının neden olduğu ekonomik yıkımı aşabilecek tek yapının devlet olduğu ve temel dayanışma ekseninin millet olduğunun tekrar ortaya çıkması ile 21. Yüzyıl’da milli devletlerin güç kazanacağı görülmektedir. İkinci Dünya Savaşı, halkların güçlü devlet eli ile inşa edilen refah devletini talep etmeleri sonucunu doğurmuştu.¹¹³

İnsanlığı ve milletleri karşı karşıya olduğu kriz ve felaketlerden, şirketlerin ve piyasanın kurtaramayacağı bir kez daha ortaya çıktı. Korona salgını da halkların devletin daha güçlü koruyucu olmasını talep etmesi sonucunu doğurabilir. Önümüzdeki süreçte “akıllı devlet”, “öğrenen devlet”, “çevik devlet” gibi kavramlar ve konseptler üzerinde daha fazla çalışılması muhtemeldir.¹¹⁴

H) KEYNESYENİZMİN VE SOSYAL DEVLETİN YÜKSELİŞİ

Neoliberal politikaların dünya ekonomisini getirdiği resesyondan çıkış 1929 Büyük Buhranı’ndan çıkışta olduğu gibi Keynesyen politikalar ile olacaktır. Devlet, ekonomiyi piyasanın görünmeyen eline emanet etmeyecek ve ekonomiye müdahale edecektir. Korona krizini aşmak için ABD, AB, İngiltere’de hükümetlerin aktarmayı karar aldığı miktar 10 trilyon dolar ile tarihin en büyük kamu harcamasıdır. Bu politika hiper-keynesyenizm olarak adlandırılmaktadır.¹¹⁵

Keynesçi politikalar ile paralel olarak ulus devlet ve milliyetçiliğin yükselmesi ekonomik politikalarda milliyetçi yaklaşımların güçlenmesine neden olacaktır. Peterson Institute for International Economics başkanı Adam Posen, milliyetçi ekonomik politikaların hükümetleri ülke ekonomisini dünyanın geri kalanına küreselleşme dönemine göre daha kapalı hale getirmeye sevk edeceğini ileri sürmektedir.¹¹⁶ Cumhuriyetçi Senatör Marco Rubio, Ekim 2019’da National Security Üniversitesi’nde, “ABD’nin Çin ile piyasa

¹¹¹ Joseph e. Stiglitz, Robert j. Shiller, Gita Gopinath, Carmen m. Reinhart, Adam Posen, Eswar Prasad, Adam Tooze, Laura d’Andrea Tyson, Kishore Mahbubani, How the Economy Will Look After the Coronavirus Pandemic, Foreign Policy, [shorturl.at/fAIJZ](https://www.foreignpolicy.com/story/shorturl.at/fAIJZ), Erişim Tarihi: 08.04.2020.

¹¹² Cenk Özatici, Korona Salgını ve Neo-liberalizm Çökerken Keynesyenizmin Dirilişi, 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, [shorturl.at/sHO67](https://www.21yzyil.org.tr/shorturl.at/sHO67), Erişim Tarihi: 29.04.2020

¹¹³ Ian Stewart, Economic impact of coronavirus crisis is unparalleled in modern times, Reaction, [shorturl.at/juIR2](https://www.reaction.org.uk/shorturl.at/juIR2), Erişim Tarihi: 10.04.2020

¹¹⁴ Şanlı Bahadır Koç, Korona Sonrası Dünya-Sonuçları da Kendisi Kadar Dramatik Olacak mı, Söyledik.com, [shorturl.at/celU3](https://www.soyledik.com/shorturl.at/celU3), Erişim Tarihi: 29.03.2020

¹¹⁵ Zachary Karabell, Can History’s Biggest Stimulus Stave Off a Coronavirus Depression?, Foreign Affairs, [shorturl.at/mNS39](https://www.foreignaffairs.com/story/shorturl.at/mNS39), Erişim Tarihi: 18.04.2020

¹¹⁶ Joseph e. Stiglitz, Robert j. Shiller, Gita Gopinath, Carmen m. Reinhart, Adam Posen, Eswar Prasad, Adam Tooze, Laura d’Andrea Tyson, Kishore Mahbubani, How the Economy Will Look After the Coronavirus Pandemic, Foreign Policy, [shorturl.at/fqF48](https://www.foreignpolicy.com/story/shorturl.at/fqF48), Erişim Tarihi: 08.04.2020.

köktencilerinin önerdiği şekilde mücadele etmesi mümkün değildir. ABD, herkesin iyiliği kapitalizmi çerçevesinde 21. Yüzyıl Amerikan yanlısı sanayi politikası programı uygulamalıdır” demiştir.¹¹⁷ Ekonomik resesyonun yol açmakta olduğu ve önümüzdeki dönemde yükselecek işsizliğin toplumsal bir çöküş ve ayaklanmalara yol açmaması için devletler güçlü sosyal politikalar uygulamak zorunda kalacaklardır.

I) TEKNOLOJİK SIÇRAMANIN GÜNLÜK YAŞAMA YOĞUN ETKİSİ

Korona salgını tarihte ilk kez savaş dönemleri dahil insanlığın büyük bir bölümünün evlerine geri çekilmesine ve uzun süre evlerinden çıkmadan yaşamalarına neden oldu. Bu kısa süre içinde bile değişmez zannedilen yaşam ve çalışma tarzında köklü değişikliklerin olabileceği görüldü. Uzaktan eğitimde kullanılan teknolojiler yeni keşfedilmedi ancak bu kadar yoğun kullanılabileceği yeni anlaşıldı. Keza uzaktan alışveriş, e-ticaret bilinen ve yaygın bir uygulama idi. Ancak Korona sonrası dünyada çok daha yaygın olacağı anlaşıyor. Korona sonrası dünyada uzaktan devlet hizmetlerinin, bürokratik işlemlerin de bugüne göre çok artacağı anlaşıyor. Keza uzaktan sağlık takibi yurtdışı seyahatler için pasaport dışında ikinci bir pasaport haline gelecek şekilde gelişecektir. Teknolojinin günlük yaşamda yoğun kullanımı bu alandaki gelişmeleri hızlandıracaktır. Dijital dönüşüm büyük bir hız kazanacaktır. Endüstri 4.0 sürecinin hızlanması ve yaygınlaşması beklenmelidir. Yapay zeka uygulamaları gelişecek ve yaygınlaşacaktır. 3 D üretim mühendisliği, genetik mühendisliği, biyoteknoloji, iklim kontrol mühendisliği, nanoteknoloji, veri madenciliği, yapay zeka mühendisliği gibi branşların Korona sonrası dünyada büyük önem kazanacağı görülmektedir.

¹¹⁷ Tarun Chhabra, Scott Moore, and Dominic Tierney, The Left Should Play the China Card, Foreign Affairs, <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2020-02-13/left-should-play-china-card>, Erişim Tarihi: 22.04.2020

I) DEĞİŞEN MÜLTECİ SİYASETİ VE HUKUKU

Korona öncesi dünyanın en büyük sorunlarından birisi hiç şüphesiz mülteci sorunudur. Ortadoğu ve İran-Pakistan-Afganistan üçgeninden Türkiye ve Avrupa Birliği ülkelerine, Latin Amerika'dan ABD'ye kavimler göçünü andıracak şekilde milyonlarca insan yürüyüş halindedir. Mülteciler ile ilgili mevcut uluslararası hukuk 1945 sonrasında 2. Dünya Savaşı öncesi ve sırasında Almanlar tarafından Yahudilere karşı soykırım suçu gerçekleştirilirken sessiz kalan Avrupa ve ABD'nin utancı zemininde hazırlanmıştır. Temelini 1951 tarihli Cenevre Konvansiyonu'nun oluşturduğu bu hukuk, mültecilerin haklarının savunulması üzerine şekillenmiştir. Korona krizi öncesinde mülteci akımlarının ulaştığı aşama hedef coğrafyaların iç istikrarını ortadan kaldıracak, orta ve uzun vadede demografik yapısını ve milli kimliğini değiştirecek potansiyeli oluşturunca ABD ve Avrupa Birliği mevcut uluslararası hukuku ihlal eden politikaları uygulamaya sokmuşlardır. ABD, mülteci dalgasını Meksika-ABD sınırına inşa ettiği duvar ile kesmeye çalışırken, Avrupa Birliği, Türkiye'yi Avrupa Kalesinin etrafındaki hendek gibi kullanmıştır. Küresel ısınma sonucunda çok daha büyük bir mülteci dalgası göç tsunamisi şeklinde dip dalga olarak gelmektedir. Korona salgını sonrasında milli devletler sadece gümrük duvarlarını yükseltmekle kalmayacak, mülteciler ile ilgili uluslararası hukukta değişiklik yapılarak daha sert bir politika benimsenecektir.

J) ÇEVRE BİLİNCİ VE TASARRUFUN ARTMASI

Bu noktaya kadar ele alınan gelişme eksenlerinin tamamı Korona öncesindeki dünyada başlamış ve Korona salgını ile sıçrama yapan olgulardır. Çevre bilinci ve tasarrufun artması ise Korona sonrasındaki süreçle ilgili olması gerekendir. İnsanlık karşılığında alacağına nispetle çok küçük bir bedel ödeyerek Korona salgınından büyük bir küresel yarar ile çıkabilir, hatta çıkmak zorundadır. Çünkü, insanlığı Korona salgınının muhtemel ikinci dalgasından ve ekonomik resesyondan daha fazla tehdit eden gelişme küresel iklim değişikliğidir. Prof. Dr. Ali Demirsoy'un "2035-Sonun Başlangıcı" adlı kitabının arka kapağını okumak bile bize insanlığın karşı karşıya olduğu felaket senaryosu ile ilgili yeterince bilgi vermektedir. 1950 yıllarında denizlere dökülen zehirli kimyasal maddelerin miktarı 1 milyon tondan 650 milyon tona yükseldi. Dünyada ısı düzenlenmesini, tuttuğu karbondioksitle sağlayan resiflerin yüzde 30'u bu kimyasallarla öldü. Dünyadaki sıcaklığı güvenli sınırlar içinde tutacak karbondioksit partiküllerinin atmosferdeki miktarı 380 olması gerekirken, bu oran şimdilerde 410'lara tırmanmış durumda. Atmosfer ısınıyor; kutuplardaki ve dağlardaki buzlar eriyor; 2 milyar adamın yaşadığı kıyılar tehdit altında. 2035 yılında Hindistan, Pakistan ve Bangladeş'i besleyen Ganj ve Hindus nehirleri kuruyacak. En az 1.5 milyar insan zorunlu göç edecek."¹¹⁸ İklim değişikliğinin kuraklıktan kıtlığa, küresel göç dalgalarından devletlerin yıkılmasına ve yüz milyonların ölmesine kadar uzanabilecek etkiler ortaya çıkaracağı öngörülmektedir.

¹¹⁸ Ali Demirsoy, 2035 Sonun Başlangıcı, Asi-Kitap, İstanbul, 2019.

İnsanlık koşar adım bir çevresel felakete giderken, Korona salgını devletlerin ve toplumların bilincinde bir şok etkisi yapabilir. Eğer insanlık Korona Krizi sonrasında Edgar Morin'in ifadesi ile bir kader topluluğu olduğunun bilincine varabilirse, Korona krizi verdiği zarardan çok daha büyük bir yararı arkasında bırakmış olacaktır.¹¹⁹ Bu bilinç sıçraması, Yuval Noah Harari'nin ifadesi ile ekolojik seri katil olan homo sapiens'in doğa ile yeni bir ilişki kurmasına neden olabilir mi? Korona salgını sırasında ekonominin kısmi durması ve insanların evlerine çekilmeleri bile küresel ekoloji üzerinde çok kısa zamanda olumlu etkiler yapmıştır.

Öte yandan neoliberalizm, AVM'lerde somutlaşan insanlığı büyük bir israf kültürüne sürükleyen tüketim anlayışından, önümüzdeki dönemde gelecek endişesi ile tasarrufun arttığı bir döneme girilebilir. Keza kriz, üretimin ve tüketicinin yavaşlaması sırasında dünyanın nefes alması, doğanın rahatlaması küresel çevre bilincinin artmasına neden olabilir. Küresel ısınma ile ortak mücadele dünyanın paylaşabileceği bir hedef haline gelebilir.

Küresel kaynaklar üzerindeki baskı dünya nüfusunun artmasından çok israftan kaynaklanmaktadır. Son 50 yılda dünya nüfusu iki kat artarken, doğal kaynakların tüketimi dört kat artmıştır. Gelişmiş ülke vatandaşları, düşük gelirli ülke halklarından 13 kat daha fazla tüketmektedir.¹²⁰ Korona salgını sonrasında belirli bir süre kendiliğinden yaşanabilecek bir tasarruf süreci bile doğa üzerindeki baskının hafiflemesine neden olacaktır.

K) YENİ KUTUP ÇİN: SARI EJDERHANIN YÜKSELİŞİ

Korona krizi, Çin'in 40 yıl önce fakir bir ülke olarak yola çıktığı kalkınma sürecini küresel sistemdeki ikinci kutup olarak bitirdiğinin tescil edilmesine yol açmıştır. Çin, Mao'nun ölümü sonrasında 1978'de Deng Xiaoping'in başlattığı politik-ekonomik reformlar ile büyük bir kalkınma süreci içerisine girmiştir. Çin, Mao Zedong'un öldüğü tarihte atom silahı olan, kişi başına gelirin 250 Dolar olduğu, geri kalmış bir ülke idi. Deng'in yönetiminde serbest piyasa uygulamalarını ve dünya ekonomisine açılmayı hedefleyen "Üç Aşamalı Milli Kalkınma Stratejisi"ni yürürlüğe koymuştur. Birinci aşama için 1980-90 dönemi öngörülmüştür. Birinci aşamada Çin'in GSMH'sinin bir kat artması hedeflenmiştir. Böylece, kişi başına düşen gelir 500 dolara çıkacaktır. Aynı dönemde Hong Kong ve Makao'nun

¹¹⁹ Oğul Tuna, Edgar Morin: Politik Düşünme Şeklimizi Değiştirmezsek İnsanlığın Krizi Kötüleşecek, Gergedan Dergi, shorturl.at/hvT89, Erişim Tarihi: 22.04.2020

¹²⁰ Sonia Shah, Mass Consumption Is What Ails Us, Foreign Affairs, shorturl.at/dpAQ0, Erişim Tarihi: 23.04.2020

sorunsuz bir şekilde Çin ekonomisi ile bütünleştirilmesi hedeflenmiş ve başarılmıştır. İkinci aşama olan 1990-2000 yılları arasında Çin GSMH'sinin bir kat daha artması ve 1 trilyon doları aşması hedeflenmiş, bu dönemde kişi başına düşen gelirin 800-1000 dolar seviyesine çıkarılması gerçekleştirilmiştir. Böylece Çin büyük ülkeler arasına girmiştir. İkinci aşamada ulaşılması gereken politik hedef ise enerji ve stratejik çıkarların savunulması açısından önemli olan Güney Doğu Asya bölgesinde güçlenmek olmuştur. Çin bu hedefine ulaşmıştır. 1978'den bu yana yılda ortalama yüzde 7 olan kalkınma oranı sonucunda, 1978'de GSMH ile dünya dokuzuncusu olan Çin, 2020'de ABD'den sonra ikinci sıraya yerleşmiştir. Hatta satın alma paritesi ile ölçüldüğünde 1991'de ABD GSMH'sinin ancak yüzde 20'si kadar olan Çin GSMH'si, 2020'de ABD GSMH'sinin %120'sini oluşturarak, ABD'nin önüne geçmiştir.¹²¹ Pekin, sadece emek yoğun geri teknolojilerde değil, enformasyon dahil ileri teknolojilerde büyük bir atılım içindedir. Dünyadaki en büyük 20 enformasyon firmasından 9'u Çin firmasıdır.¹²²

Çin'in yükselişi sürecinde üzerinde durulması gereken bir hususta hiç şüphesiz Çin Ordusu'dur. Pekin askeri alanda da büyük bir atılım içindedir. Amerikan Ordusu'nun ve hatta Rus ordusunun sahip olduğu kaynaklara ve teknolojiye henüz sahip olmamakla birlikte nükleer silahlara ve balistik füzelere sahip bir ordudur. Bu ordunun gücü Amerikan ordusunu Çin'in yaşamsal çıkar alanı olarak tanımladığı bölgelere girişini engelleyecek kadar güçlüdür. Güney Çin Denizi'nde askeri üsler inşa etmiştir.¹²³ Ve Pasifik bölgesine güç projeksiyonu yapmaktadır.

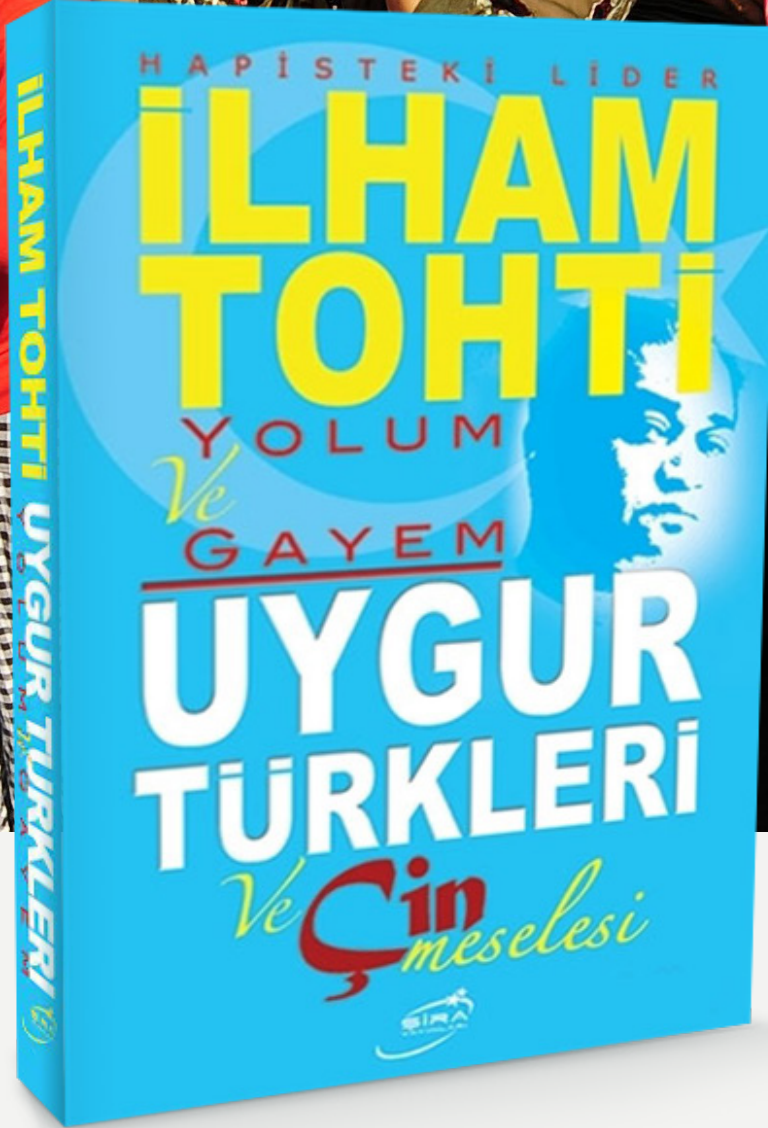
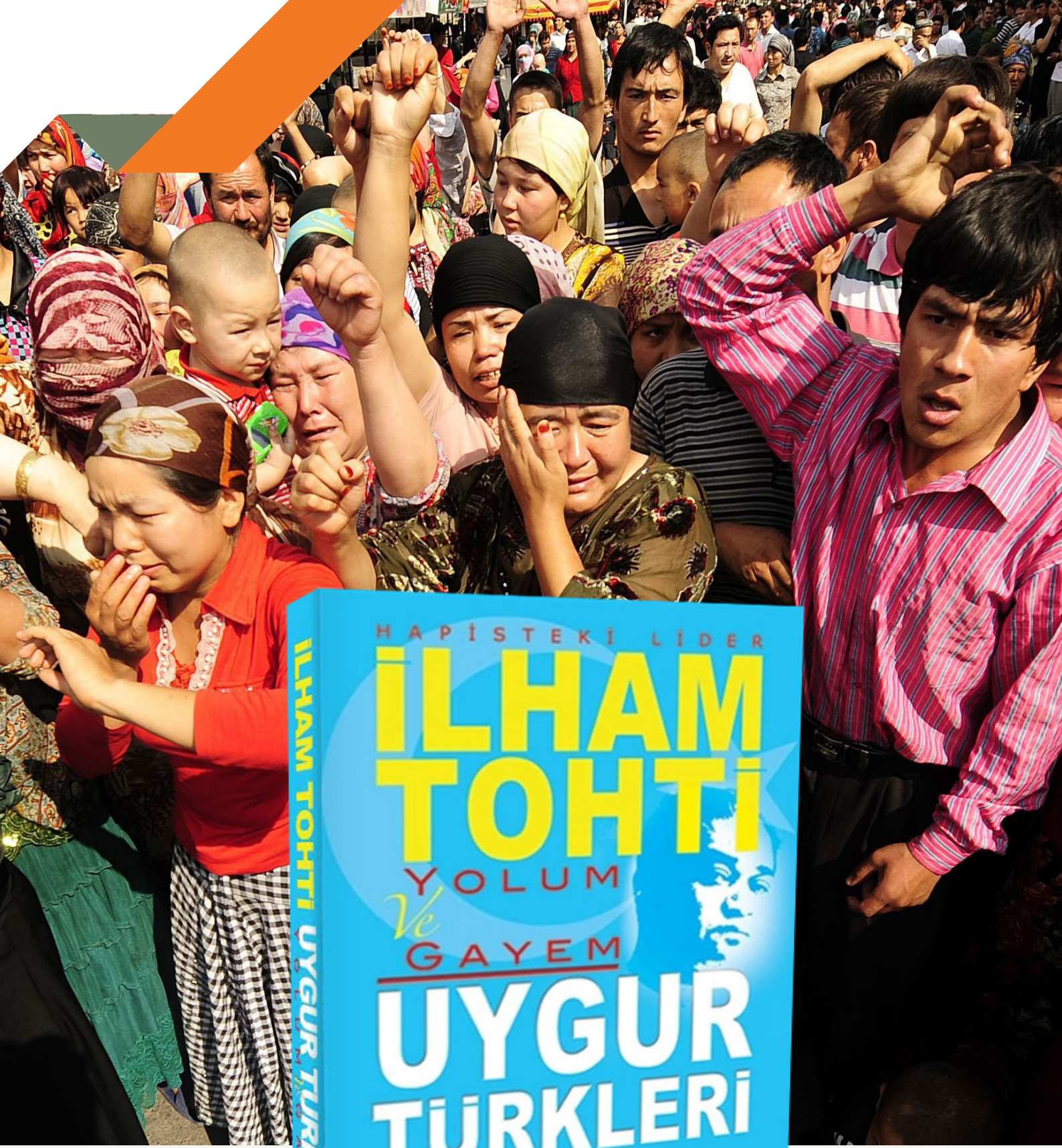
Çin'in bu büyük kalkınmayı küreselleşme sürecinin serbest bıraktığı doğrudan yabancı yatırımlar ve kendi emek piyasası arasındaki uyumu görmeden gerçekleştirmesi mümkün olamazdı. Çin, yabancı doğrudan yatırımları ülkesine çekmiş, bu sırada kendi sanayileşmesini geliştirmiş ve bugün ulaştığı noktaya ulaşmıştır. Çin'in ekonomik kalkınmasının Amerikan bankalarının ve Amerikan sermayesinin Çin'e yaptığı yatırımlar olmadan gerçekleşmesi de mümkün değildir.¹²⁴ Analizci Şanlı Bahadır Koç'un yalın anlatımı ile, "Çin'in sisteme girmesi ve bundan yararlanması, Batı'da -sadece değil- ama en çok neo-liberal anlayış hakim olunca gerçekleşebilirdi. Batı'daki hakim anlayış kendi sanayisini, işçisini korumaya alsaydı, para mal vs. bu kadar hızlı dolaşmasaydı, Çin bu miktarda büyüyemezdi. Çin sadece kendi zenginleşmedi, bazıları zaten zengin çok sayıda büyük şirketi de zenginleştirdi. Ama bu arada Çin, kendi pazarı konusunda kontrolü elden kaçırmadı. Kritik gördüğü alanlara onları sokmadı veya sınırladı veya çok iyi takip etti. Batı kapitalizmi kontrolsüzce girdiği hemen her ülkeyi öyle veya böyle ele geçirmiştir. Ama Çin; tarihi, büyüklüğü, ÇKP'si, stratejik kültürüyle buna direnebildi. Çin emek gücü yine sömürüldü, Çin'de eşitsizlik muhtemelen ABD'nin de ötesinde; ama Çin ülkesi üzerinde

¹²¹ Adam Tooze, The Coronavirus Is the Biggest Emerging Markets Crisis Ever, Foreign Policy, <https://foreignpolicy.com/2020/03/28/coronavirus-biggest-emerging-markets-crisis-ever/> Erişim Tarihi: 31.03.2020

¹²² Adam Tooze, The Coronavirus Is the Biggest Emerging Markets Crisis Ever, Foreign Policy, <https://foreignpolicy.com/2020/03/28/coronavirus-biggest-emerging-markets-crisis-ever/> Erişim Tarihi: 31.03.2020

¹²³ Mira Rapp-Hooper, China, America, And The International Order After The Pandemic, War On The Rocks, shorturl.at/eDMSW, Erişim Tarihi: 07.04.2020

¹²⁴ Y. Lacoste, A.g.e., s.175.

egemenliğini kaybetmedi. Bugün ve ilerideki başarısında belki de en kilit faktör bu olabilir. Çinliler geçmişte Batılıların elinde oyuncak olmuş liderler, elitler gördükleri için bu konuda çok kararlılar. Çin milliyetçiliği çok enteresan olumsuz şekiller alabilmekle beraber bu önemli noktada önemli bir başarı kazanmış sayılabilir.”¹²⁵ Başkan Clinton döneminde Çin’e başlatılan “kapsamlı taahhüt” politikası çerçevesinde “en tercihe şayan ülke” statüsü verilmiş, Çin’in Dünya Ticaret Örgütü’ne girmesine destek olunmuştur. Clinton, Çin’de kapitalizmin gelişmesinin demokrasiyi peşinden getireceğine inanmıştır. Çin ile girilen ekonomik ilişkiden Amerikan şirketleri ve daha ucuza tüketim yapma fırsatı bulan Amerikan tüketicileri de karlı çıkmıştır.¹²⁶ Bu politikanın neticesinde Çin, büyük bir ekonomik kalkınma içine girmiş, ABD’nin en büyük kreditörü olurken, Çin Devleti egemenlik haklarının sınırlandırılmasına izin vermemiş, küreselleşmenin zorunlu politik koşulu olarak sunulan liberal demokrasiyi uygulamayı reddetmiştir. Özetle, kurulları, kurumları, normları şekillenen Amerikan küreselleşmesinden en fazla yararlanan ülke Çin olmuştur. Çin, ikinci kutup haline geliş sürecini ABD ve AB’nin koyduğu kurallar ve kurumlar çerçevesinde gerçekleştirmiştir.

Çin, bu süreçte ABD ekonomisi ile o kadar bütünleşmiştir ki, ortaya çıkan ilişki simbiyotik ilişki diye tanımlanmış, tarihçi Niall Ferguson ve ekonomist Moritz Schularick tarafından ortaya ilişkiyi tanımlamak için “**Chimerica**” kavramı atılmıştır. Kavram, Ferguson’un ifadesi ile Chimerica, dengesiz bir ilişkiyi anlamak için kullanılan kuruntu bir kavramdır. Bu kavramla kastedilen, dünya karalarının yüzde 13’üne yayılmış, dünya nüfusunun yüzde 25’ini barındıran, dünya yurt içi gayrisafi hasılanın yüzde 33’ünü üreten, Çin’de üretim yaparak sadece 2001-2011 yılları arasında ABD’de 2.7 milyon işçinin işini kaybetmesine neden olan ve sadece 2011 senesinde ABD’nin Çin ile ticaretinde 295 milyar dolar açık vermesine neden olan ABD+Çin ekonomilerini kastetmektedir. Bu alanda Çin’in tasarrufu ve Amerikan halkının tüketiminin birleşmesi ile 2008 finansal krizinin çıkmasına neden olan büyük bir zenginlik oluşmuştur. İki ekonomi adeta bütünleşirken Çin üretmiş ve ihrac etmiş, ABD tüketmiş ve ithal etmiştir. Çin, biriktirmiş ve borç vermiş, ABD harcamış ve borç almıştır. Böylece Çin, ihracat merkezli ekonomisini büyütmüş, ABD’ye ihrac etmiş, aldığı döviz ile Amerikan tahvillerini satın almıştır. ABD yönetimi de böylece düşük faizli bu tahviller ile bütçe açıklarını kapatmıştır. Ancak 2005 sonrasında ABD daha fazla borç alamaz olmuştur. Çin’in elinde de değer kaybetmesinden korktuğu büyük miktarda Amerikan tahvili ve dolar birikmiştir. Ve Çin, ABD’nin bütçe açıklarını finanse etmeyi durdurmuştur.

2008 finansal krizinin bir özelliği de Çin ekonomisinin gücünü teyit etmiş olmasıdır. Çin ekonomik büyümesi ve Pekin’in krediler açması dünyanın finansal krizi aşmasında önemli bir etken olmuş, Çin ekonomisinin küresel büyümenin motoru olduğu teyit olmuştur.

¹²⁵ Şanlı Bahadır Koç, Korona Sonrası Dünya-Sonuçları da Kendisi Kadar Dramatik Olacak mı, Söyledik.com, shorturl.at/buCO9, Erişim Tarihi: 29.03.2020

¹²⁶ Orville Schell, The Ugly End of Chimerica, shorturl.at/cnMX6, Erişim Tarihi: 25.04.2020

Çin ekonomisi de hedeflediği yüzde 5-6 büyüme oranına ulaşamayacak, küresel ekonominin krizden çıkmasına öncülük edemeyecektir görüşü gündemdedir.¹³³

Bu noktada, Korona salgını öncesinde başlayan tek kutuplu düzenden iki kutuplu düzene geçişi, ABD'nin küreselleşmeden geri çekilmesi, Asya-Pasifik dünyasının yükselişi, neoliberalizmin çöküşü ve milliyetçiliğin yükselişi, Avrupa Birliği'nin geleceğinin belirsizliği, siyasal sistemlerin otoriterleşmesi, ulus devletin yükselişi, Keynesyenizmin dönüşü, teknolojik sıçrama ve Çin'in ikinci kutup haline gelişinin tahlili çerçevesinde, yeni küresel sistemin nasıl şekilleneceğin sorusu üzerinde daha kapsamlı bir şekilde durabiliriz.

İki Kutuplu Sistemde ABD-Çin Jeopolitik Rekabeti ve Nasıl Bir Küreselleşme (mi?)

N. Ferguson, 21. Yüzyıl'ın başları sayılabileceğimiz bir dönemde küresel güç dengelerinin 19. Yüzyılın sonu 20. Yüzyıl'ın başındaki küresel güç dengelerine benzer bir duruma döndüğünü, dönemin mevcut süper gücü Büyük Britanya'ya karşı, yükselen Almanya'nın ortaya çıktığını, bugün de mevcut kutup ABD'ye karşı ikinci kutup olarak Çin'in doğduğunu ifade etmiştir. Ferguson'a göre, ABD-Çin güç dengesi ABD-SSCB dengesinden farklıdır. SSCB, açık bir şekilde ABD'den ekonomik olarak geri iken, Çin ekonomisi ABD ekonomisi ile yarışacak kadar büyüktür. Bundan dolayı ilişki daha çok Büyük Britanya-Almanya rekabetine benzemektedir.¹³⁴ ABD ile Çin arasında önümüzdeki süreçte bir rekabetin kaçınılmaz olduğunu/zorunlu olduğunu düşünen Amerikalılara göre rekabetin gerekçesi şudur: "Çin'in ticaret uygulamaları Amerika'da milyonlarca kişinin işini kaybetmesine neden oldu ve Çin'in yükselişi Amerika'nın güvenliğini ve refahını destekleyen uluslararası sistemi rahatsız etmiştir. Ve şimdi Pekin açıkça küresel teknolojik hegemon olan ABD'yi bu konuda da geride bırakmak istiyor. Ayrıca savunma bütçesi 2030'da ABD'nin savunma bütçesini geçebilir. Çin'in yükselişi, ticaretten siber-casusluğa, BM gibi uluslararası kuruluşlarda etki kurmaya kadar her noktada ABD ile yoğun bir rekabete neden oluyor. Demografi ve çevre konusunda Çin'in aleyhine olan gelişmeler Çin'in ekonomik büyümesini yavaşlatsa da 'Merkezin Krallığının' önümüzdeki on yıllarda Amerikan menfaatleri için ciddi bir tehdit olmasını engellemeyecektir."¹³⁵

Neoliberalizm üzerine kurulu Amerikan tek kutupluluğu sona erdiğine ve ABD, küreselleşmeye muhalif bir konum aldığına göre küreselleşme de sona erecek midir? Yoksa küreselleşme iki kutuplu dünya düzenine uyum mu sağlayacaktır? John Ikenberry, 2008'de bu soruyu şöyle sormuştur: "Daha az güçlü bir devlet olduğu zaman ABD nasıl bir uluslararası düzen görmek istemektedir?"¹³⁶ ABD, Çin ile mücadele mi edecektir, yoksa işbirliğini mi tercih edecektir? Böyle bir işbirliği Amerikan liderliğindeki bir dünyadan ABD ve Çin'in "paylaşılan liderlik" diye nitelendirilebilecek bir çerçevede mümkün müdür? Bu sorunların cevapları aşağıda tartışılacaktır.

¹³³ Michael Green and Evan S. Medeiros, The Pandemic Won't Make China the World's Leader, Foreign Affairs, shorturl.at/bdkJV, Erişim Tarihi: 14.04.2020

¹³⁴ Nathan Gardels, Niall Ferguson: Is U.S.-China Economic Marriage on the Rocks?, Huffpost, shorturl.at/loCU6, Erişim Tarihi: 26.04.2020

¹³⁵ Tarun Chhabra, Scott Moore, and Dominic Tierney, The Left Should Play the China Card, Foreign Affairs, shorturl.at/lyABJ, Erişim Tarihi: 22.04.2020

¹³⁶ G. John Ikenberry, The Rise of China and the Future of the West, Foreign Affairs, shorturl.at/qsDS2, E. Tarihi: 09.04.2020.

Öncelikle tespit edilmesi gereken husus Vaşington'daki Çin karşıtı/düşmanca tavır sadece Trump ve Cumhuriyetçi Parti ile sınırlı değildir. Demokrat Parti de Çin'e karşı sert bir politika, bir çatışma eksenini izlenmesi gerektiğini savunmaktadır.¹³⁷ Ancak, Demokrat Parti bu rekabeti bir ABD-Çin eksenine değil, Batı Dünyası-Çin eksenine oturtmak istemektedir.

Şimdi yukarıdaki soruların cevaplarını aramaya yönelmeden önce ABD'nin geniş anlık fotoğrafını çekmekte yarar var. ABD, Korona krizi ile karşılaştığı dönemde esasen bir başka krizi yaşamaktaydı. Bu kriz, siyasal sistemin Trump tarafından felç edilmesi ve Amerikan toplumunun iç savaştan bu yana ilk kez yaşanan ölçülerde kutuplaşmasından kaynaklanmaktadır.¹³⁸ Uzmanlık gerektiren kritik devlet görevlerine yapılan partizan atamalar bürokrasinin etkin çalışmasını engelliyor. Trump'ın kendilerini kişisel olarak hedef almasından korkan bürokratlar ya istifa ediyor ya da işini etkin yapmamayı tercih ediyor. Özetle, Daron Acemoğlu'nun ifadesi ile kurumsal bir çürüme ile demokratik bir sistemden otoriter bir rejime kayış başlamış durumda.¹³⁹ Burada bütün suçun Trump'ta olduğunu düşünmemek gerekiyor. Çünkü ABD'de kurumsal çürüme Trump'tan önce başlamış bir süreç.¹⁴⁰ Ancak, Trump kurumsal çürümeyi hem hızlandırıcı hem siyasal sistemi krize sokucu uygulamaları ile sistemi ağır bir varlık krizine sürüklemiştir. En azından kutuplaşmış Amerikan toplumunun büyük bir bölümünde algı budur. Akademik olarak gelişmekte olan ülkelerde askeri darbeler ve antidemokratik rejimler konusunda yaptıkları araştırmalar ile tanınan Steven Levitsky ve Daniel Ziblatt, 2018'de yazdıkları "How Democracies Die" adlı kitaplarında 1930'larda Avrupa'da, 1970'ler Latin Amerika'da yaşananlara benzer gelişmelerin artık ABD'de yaşanmaya başladığını ileri sürüyorlar.¹⁴¹ Aradan geçen iki yılda ABD'de siyasal sistemin yaşadığı kriz daha da ağırlaştı. Öte yandan Amerikan ekonomisi de 1950'de dünya ekonomisinin yarısını oluştururken, bu oran 1991'de dörtte bire ve 2020'de yedide bire gerilemiştir. ABD, Korona salgını ile hızlanan Çin'in kutup olarak ortaya çıkması ile böyle bir siyasal-toplumsal-ekonomik yapı ile karşılaşmıştır.

Trump, 2016'daki seçim kampanyasını anti-Çin, anti-küreselleşmeci bir zemin üzerine oturtmuştu. Çin'i "tarihin en büyük hırsızı" olmakla suçlamış ve "Çin'in ülkemizin ırzına geçmeye devam etmesine izin veremeyiz" demişti. Başkan seçilince ekibine anti-Çin tutumları ile tanınan isimleri almıştı. Nisan 2018'de de Trump Çin'e karşı ticaret savaşını başlatmıştı. Bu ticaret savaşı Ocak 2020'de yapılan ticaret anlaşması ile görünürde neticelenmiştir.¹⁴³

¹³⁷ Bu konuda bkz. Örneğin; Shay Khatiri, A China Strategy Blueprint, The Bulwark, [shorturl.at/vCGJQ](https://www.bulwark.com/2020/04/27/china-strategy-blueprint/), E. Tarihi: 27.04.2020

¹³⁸ Dr. Tuğçe Varol, ABD'nin Korona Salgınına Karşı Mücadelesi ve Yaklaşan Başkanlık Seçimleri, 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, [shorturl.at/enozF](https://www.21yil.org.tr/enozF), Erişim Tarihi: 26.04.2020

¹³⁹ Daron Acemoğlu, The Coronavirus Exposed America's Authoritarian Turn, Foreign Affairs, [shorturl.at/wGN34](https://www.foreignaffairs.com/2020/04/27/coronavirus-exposed-americas-authoritarian-turn/), Erişim Tarihi: 27.04.2020,

¹⁴⁰ Bu konuda Francis Fukuyama, Political Order ve Political Decay: From the French Revolution to the Present, 2014'e bakılabileceği gibi aynı yazarın "America in Decay-The Sources of Political Dysfunction" adlı makalesine de bakılabilir. Francis Fukuyama, America in Decay, Foreign Affairs, [shorturl.at/giP27](https://www.foreignaffairs.com/2020/03/30/america-in-decay-the-sources-of-political-dysfunction/), Erişim Tarihi: 30.03.2020

¹⁴¹ Steven Levitsky ve Daniel Ziblatt, How Democracies Die, New York, 2018.

¹⁴² Adam Tooze, The Coronavirus Is the Biggest Emerging Markets Crisis Ever, Foreign Policy, <https://foreignpolicy.com/2020/03/28/coronavirus-biggest-emerging-markets-crisis-ever/>, Erişim Tarihi: 31.03.2020

¹⁴³ Kimberly Ann Elliott, COVID-19 Could Reignite Trump's Trade War With China, [shorturl.at/cgA67](https://www.bulwark.com/2020/04/27/covid-19-could-reignite-trumps-trade-war-with-china/).

2017 Milli Güvenlik Stratejisi belgesinde Çin ve Rusya'yı rakip güçler olarak ilan etmiştir.¹⁴⁴ İki ülke ekonomileri arasındaki yoğun ilişki, 2008 sonrasında ABD'nin Çin'e bir stratejik malda çok bağımlı olduğu inancı, Çin teknoloji casusluğunun verdiği zararlardan ötürü, yukarıda dikkat çektiğimiz gibi ABD'nin aşırı borçları ve Çin'in daha fazla borç vermek istemesi sonucunda zaten azalmıştı. Trump'ın iktidara gelmesinden sonra ABD'nin izlediği korumacı ve Pekin karşıtı politikalar ile ABD-Çin ekonomik ilişkilerindeki gerilim artmıştır. Vaşington, teknoloji transferi ve doğrudan yabancı yatırımlara küresel tedarik zincirini koparacak kadar ağır kısıtlama getirmiştir. Öyle ki daha 2019 yazında ünlü ekonomist Nouriel Roubini Korona salgını öncesinde küresel resesyon tehdidinden bahsetmeye başlamıştır.¹⁴⁵ Korona krizi sonrasında iki ekonomi arasındaki ilişki jeopolitik rekabetin sonucunda daha da zayıflayacaktır.¹⁴⁶ ABD ve Çin ekonomileri arasındaki savaşın dünyanın resesyondan çıkmasını geciktirici etki yapması kaçınılmazdır.

ABD, Çin ile başlamış olan jeopolitik rekabeti tırmandırmayı seçerse bunun iki temel yolu görünmektedir. Birinci yol, Amerikan küreselleşmesinin temel kurallarını muhafaza ederek, ABD'nin çıkarlarına zarar veren hususları sabır ve titizlikle zamana yayarak, diğer Batılı ekonomiler ile ittifak içinde Çin'i küreselleşme içinde kontrol etmeyi hedeflemektir. İkinci yol ise, küreselleşme sürecinden çekilirken, oluşacak/oluşturulacak yeni askeri-politik-ekonomik ittifaklar ile Çin ve müttefikleri ile jeopolitik bir rekabete girmektir. Eğer yerküre bir jeopolitik mücadeleye sahne olur ise, Korona sonrası dünyada ABD ve Çin etrafında oluşacak ittifak sistemleri Soğuk Savaş döneminde olduğu kadar sert kalıplar içinde olmasa bile oluşacaktır.

Öte yandan ABD, Çin ile jeopolitik rekabet yerine daha gevşek bir küresel sistem içinde bölgesel merkezli işbirliğini tercih edebilir ki bu gevşek, Çin'in de ABD ile birlikte belirleyici olduğu bir küreselleşmenin gerçekleşmesi demektir. Eğer ABD, eşitler arasında birinci olmayı kabul ederek, Çin'in kendisinden sonra en önemli belirleyici olarak katılacağı bir küresel üretim sistemini kabul ederse dünya hiper-küreselleşmeden daha çok bölgeler etrafında örgütlenmiş, bölgeler arasında rekabet ve işbirliğinin eş zamanlı olarak yürüdüğü, her bölgede bir kutbun hakim/hegemon olduğu daha gevşek bir küresel üretim sistemin kurumsallaşmasına kayabilir. ABD, sert korumacı politikalar izleyerek ve Çin ile işbirliğini reddederek, Çin'in yararlandığını düşündüğü bir küreselleşmenin devamını engellemek de isteyebilir. Bu durumda yukarıda bahsettiğimiz ABD ve Çin, kendi bölgeleri saydıkları bölgelerde ekonomik-siyasi-askeri bloklar oluşturup, sert bir jeopolitik mücadeleye gireceklerdir.

Küreselleşme en ağır krizi ile karşı karşıyadır. ABD'nin küreselleşmeye muhalefeti bu krizi daha da keskinleştirmektedir. Ancak küreselleşmenin büyük ölçüde yerleşmiş kurum ve normlarının bir anda yok olması söz konusu olmayacaktır. Küreselleşme yok olmaya karşı direnecektir. Çin, Avrupa Birliği, Kanada, Hindistan, Japonya başta olmak üzere birçok önemli ekonomi

¹⁴⁴ National Security Strategy, The White House, December 2017, <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf> Erişim Tarihi: 31.03.2020

¹⁴⁵ Nouriel Roubini, The risk of a 2020 recession and crisis is growing, The Guardian, <https://www.theguardian.com/business/2019/jun/14/the-risk-of-a-2020-recession-and-crisis-is-growing> Erişim Tarihi: 17.04.2020

¹⁴⁶ Richard Haass, The Pandemic Will Accelerate History Rather Than Reshape It, Foreign Affairs, <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2020-04-07/pandemic-will-accelerate-history-rather-reshape-it> Erişim Tarihi: 09.04.2020

küreselleşmenin devamı konusunda politikalar geliştireceklerdir. Vaşington'un muhalefetine rağmen ne kadar başarılı bir küreselleşme sürdürülebilir veya küreselleşmenin devamını isteyen ekonomiler kendi aralarında ne kadar uzlaşabilirler, süreç içinde görülecektir.

Korona salgınına kimin neden olduğuna dair çok sert karşılıklı suçlamalar bu jeopolitik çatışmanın habercisi olarak görülebilir.¹⁴⁷ Hele bazı Amerikalı senatörlerin Vaşington'da seslendirmeye başladıkları gibi ABD, Çin'e olan 1.2 trilyon dolar borcunu Korona salgını tazminatı olarak gördüğünü ve geri ödemeyeceğini açıklarsa, siyasal ve finansal sistem büyük bir kriz ile karşı karşıya kalabilir.¹⁴⁸ Pekin, böyle bir adıma jeopolitik girişimler ile karşılık vererek sürecin hızla kontrol dışına çıkmasına neden olabilir.

Bu mücadele çerçevesinde Trump, Çin ve Asya'daki Amerikan yatırımlarını ABD'ye geri çekmek, geri dönmeyi reddeden Amerikan şirketlerini hainlikle suçlayıp ve Korona krizi ile işsiz kalan Amerikalılara yeni iş sahaları açmak gibi politik bir söylem üzerinden Çin ile jeopolitik rekabeti tırmandırabilir. Çin'deki Amerikan doğrudan yatırımlarının değerinin 120 milyar dolar olduğu ve bu yatırımların sağlanacak vergi indirimleri ile ABD'ye geri getirilebileceği tartışılmaktadır.¹⁴⁹ Esasen bazı Amerikan firmaları yaşanan krizin etkisi ile Trump yönetiminin baskısı olmadan da gelecekteki şoklara karşı daha dayanıklı olmak için tedarik zincirlerini Çin'in etkisini azaltacak şekilde yeniden yapılandırabilir. Bu tırmanmanın ilk sinyalleri gelmeye başlamıştır. Ancak ABD'nin Çin'e uygulayacağı ekonomik bir savaşa, başta Avrupa Birliği olmak üzere müttefiklerini ne ölçüde ikna edebileceği şüphelidir. Bu müttefikler, Vaşington'u yatıştırmak için bazı Amerikan politikalarına destek verseler de Çin ile ekonomik bir savaş içinde olmak istemeyeceklerdir. Trump yönetimindeki bir ABD'nin müttefiklerinden olumsuz cevaplar alması "NATO'nun anlamsızlığı" konusunun gündeme gelmesine neden olabilir. ABD, askeri taahhütlerini yeniden tanımlayabilir.

ABD'nin Çin ile gireceği jeopolitik mücadelede en büyük zaafı Trump'ın ikinci dönem başkanlığı olacaktır. Trump, böyle bir jeopolitik mücadelede Amerikan halkının desteğini alabilecek bir siyasetçi değildir. Aksine Trump, liberalleri, demokratları özetle kendisi gibi düşünmeyenleri ABD'nin düşmanları olarak nitelendirerek İç Savaş'tan bu yana en büyük kutuplaşmasını yaşayan Amerikan toplumunu daha da parçalamaktadır. Ayrıca Trump, tarzı ile ABD'nin müttefiklerini de Vaşington'un yanına çekmekte zorluk çeken bir siyasetçidir. Çin'e karşı bir ittifak oluşturmak çok zor olacaktır.

Önümüzdeki süreçte ABD ve Çin'in Korona salgınına ve salgının neden olduğu ekonomik krize verecekleri cevaplar, iki ülkenin gelecek on yıldaki küresel konumları üzerinde belirleyici şekilde etki yapacaktır. Pekin, küresel salgına içerideki yangını söndürdükten sonra dünyanın değişik ülkelerine bu arada ABD'ye iyi planlanmış bir yardım-propaganda çalışması yaparken,

¹⁴⁷ Yanzhong Huang, U.S.-Chinese Distrust Is Inviting Dangerous Coronavirus Conspiracy Theories, Foreign Affairs, shorturl.at/ahlp, Erişim Tarihi: 31.03.2020

¹⁴⁸ Frank Hill, HILL: How China will pay for this COVID-19 catastrophe, North State Journal, <https://nsjonline.com/article/2020/04/hill-how-china-will-pay-for-this-covid-19-catastrophe/> Erişim Tarihi: 18.04.2020

¹⁴⁹ Frank Hill, HILL: How China will pay for this COVID-19 catastrophe, North State Journal, <https://nsjonline.com/article/2020/04/hill-how-china-will-pay-for-this-covid-19-catastrophe/> Erişim Tarihi: 18.04.2020

ABD içine kapanmıştır. Örneğin Pekin'in önümüzdeki süreçte hastalığın aşısını bulması, Çin'in uluslararası konumunu daha da güçlendirecektir. Öte yandan küresel ekonomik resesyonun aşılmasında Çin'in mi, yoksa ABD'nin mi liderliği üsteleneceği uluslararası sistemde konumların netleşmesi açısından çok önemli olacaktır.¹⁵⁰

ABD için Çin ile jeopolitik çatışma sürecinde en önemli müttefik, hiç şüphesiz Avrupa Birliği'dir. ABD ile Avrupa Birliği arasındaki savunma harcamaları ve ticareti, bazı anlaşmazlıklara rağmen köklü ilişkiler sıkıntılarının aşılmasını kolaylaştırıyor, aşılamayanlar karşılıklı tolere ediliyordu. Trump'ın 2016'da başkan olmasından sonra ABD-Avrupa Birliği ilişkileri, tarihinin en kötü dönemine girmiştir. ABD'nin küreselleşme ve Berlin'in arka bahçesi olarak gördüğü Avrupa Birliği karşıtı politikaları ilişkileri ağır bir gerilim altına sokmuştur.

Trump seçildikten sonra ilk buluştuğu Avrupalı politikacı olan Avrupa Konseyi Başkanı Donald Tusk'a İngiltere'nin Avrupa Birliği'nden ayrılmasını övmüş ve İngiltere'den sonra hangi Avrupalı ulusların Avrupa Birliği'nden ayrılarak egemenliklerine sahip çıkıp, Alman sömürgesi olmaktan kurtulacaklarını sormuştur. Mayıs 2017'de yapılan NATO Zirvesi'nde Trump, NATO Anlaşmasının 5. Maddesine göre bir üye ülke saldırıya uğradığında diğer ittifak üyelerinin de saldırıya uğramış sayılacağı ve kolektif savunma yapılacağı hususunda Amerikan politikalarını belirsizliğe sürüklemiştir. Avrupa Birliği ile Trump arasında ikinci büyük sürtüşme yine Mayıs 2017'de Sicilya'da yapılan G 7'ler zirvesinde iklim değişikliği ile ilgili olarak çıkmıştır. Trump, Çin'den sonra en fazla küresel ısınmaya neden olan ülke durumundaki ABD'yi Paris Anlaşması'ndan çekmiştir. Bu iki toplantıdan hemen sonra Haziran 2017'de Avrupa Birliği'ni adeta donduran Trump Doktrini açıklanmıştır.¹⁵¹ Trump doktrini ile "Dünyanın küresel bir toplum değil, işbirliği ve rekabet halinde olan ulusların arenası olduğu" vurgulanmıştır ki, bu açıklamanın Avrupa Birliği'ni daha da gerdiği açıktır.¹⁵² Uzun yıllar Washington Post'un Berlin ve Paris muhabiri olan William Drozdiak, 2017'de ABD ile Avrupa Birliği ilişkilerinin geldiği noktanın Avrupa Birliği'ni stratejik bir karar alma noktasına getirdiğini ileri sürmüştür.¹⁵³

Korona salgını ile Avrupa Birliği'ni stratejik karar alma noktasına getirecek kadar kötü ilişkiler daha da bozulmuştur. Trump'ın Avrupa'ya uçuşları Avrupalı muhatapları ile konuşmadan durdurması, Avrupa Birliği ülkelerinin satın aldığı/talip olduğu sağlık malzemelerini satın alması "korsanlık" suçlamalarına kadar uzanan bir gerilim yaratmıştır.¹⁵⁴

Dünyanın Soğuk Savaş döneminde yaşanmış iki kutuplu sistem tecrübesi var. Korona sonrasındaki dünyada kurulan iki kutuplu düzeni Soğuk Savaş'ın iki kutuplu düzeni ile kıyaslamak yanlış olur. Çin'in, olası müttefikleri ile ilişkisi SSCB-Varşova Paktı ülkeleri arasındaki kadar disiplinli olmayacak. ABD'nin müttefikleri ile ilişkisinin de karakteri büyük

¹⁵⁰ Mira Rapp-Hooper, China, America, And The International Order After The Pandemic, War On The Rocks, shorturl.at/cCKQ4, Erişim Tarihi: 07.04.2020

¹⁵¹ William Drozdiak, Der Zerfall-Europas Krisen und Das Schicksal des Westens, Zurich 2017, s.293-298

¹⁵² Constanze Stelzenmüller, At last: The Trump Doctrine, revealed And it's terrifying for Europeans, <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2017/06/05/at-last-the-trump-doctrine-revealed/>

¹⁵³ W. Drozdiak, age, s. 300

¹⁵⁴ Karen Donfried-Wolfgang Ischinger, The Pandemic and the TII of Transatlantic Discord-At a Time of Crisis, The U.S.-European Relationship Can-and Must- Be Saved, shorturl.at/fqzQV.

ölçüde değişecek. Bu ABD'nin değil, Çin'in lehine olacak bir durumdur. Soğuk Savaş sırasında hiçbir NATO üyesi SSCB ile ABD aleyhine bir ittifaka girmezdi. Oysa, önümüzdeki süreçte Çin ile ittifakı tercih edebilecek eski Amerikan müttefikleri olabilir.¹⁵⁵

Trump'ın Batılı müttefiklerini yanına çekmek için yapmış olduğu ilk hamleler başarılı görülmemektedir. Ocak 2020'de İngiltere Başbakanı Boris Johnson ile yaptığı telefon görüşmesinde, Londra'nın Çin iletişim firması Huawei'ye vermiş olduğu 5G ihalesini Batı dünyasının veri güvenliği nedeni ile reddetmesini istemiş, ancak Johnson bu isteği geri çevirmiştir. Bu telefon görüşmesinden birkaç hafta sonra Münih Güvenlik Konferansı'nda Amerikan Savunma Bakanı, Amerika'nın müttefiklerini "Dostlarımızın seçim yapmalarını istiyoruz" diye tehdit etmiş, ancak ciddiye alınmamıştır. Amerikan başkan yardımcısı Mike Pence de, "Dünyanın dört bir yanındaki dostlarımızı Pekin'e hassas alt yapı ve verilerimizin kontrolünü vermeyen güvenli 5G şebekesi oluşturmaya davet ediyoruz" açıklamasını yapmıştır. Ancak, görülen odur ki, birçok Amerikan müttefikleri ABD'nin en yakın müttefikleri İngiltere'nin izinden gidecek gibi görünüyor.¹⁵⁶ ABD ile müttefikleri arasında bir diğer ayrışma Çin tarafından kurulan "Asian Infrastructure Investment Bank" girişimi olmuştur. Obama Amerikan müttefiklerine bankaya ortak olmama konusunda çağrıda bulunmuşsa da Avustralya, Kanada, Güney Kore ve İngiltere dahil birçok ülke bankaya ortak olmuştur. İtalya, ABD'nin karşı çıkmasına rağmen İpek Yolu Projesine katılırken, Uganda, Güney Afrika, Afrika Kalkınma Bankası, Vaşington'un Çin'in Afrika'yı borç tuzağına sürüklemek istediğine dair uyarıları ciddiye almamışlardır.¹⁵⁷ Özetle Vaşington, müttefik bulma konusunda İkinci Dünya Savaşı sonrasında SSCB'ye karşı bulunduğu kadar Pekin'e karşı çok kolay müttefik bulamayabilir. Buna rağmen ABD'nin avantajları da vardır. Bu avantajları şu başlıklar altında toplamak mümkündür. 1) Avrupa Birliği ile küreselleşme konusunda ayrılmakla beraber tarihi, kültürel, kurumsal, 'ırksal' bağlar, ortak tarih ve başarıları sert ve keskin bir kopuşu engelleyecektir. 2) Asya kıtasında 1961'de savaşa kadar tırmanan Hindistan-Çin rekabeti iki güç arasındaki ittifakı zorlaştırmakta, ABD-Hindistan ittifakını teşvik etmektedir. 3) 2. Dünya Savaşı öncesinde ve sırasında yaşanan Çin-Japon Savaşı, Pekin'i Tokyo karşısında şüpheli kılarak, Tokyo'da yanı başında yükselen Çin karşısında ABD'yi bir güvenlik unsuru olarak görmektedir. Bugün dahi dünyanın önemli ordularından birisi olan Japon ordusunun önümüzdeki süreçte atom silahına sahip olmak istemesi şaşırtıcı olmayacaktır.

Pekin'in ittifaklar konusunda şansları ve imkanları nelerdir? Çin'in ittifak alanı içinde ile akla gelen büyük güç Rusya'dır. Rusya, ABD'nin uyguladığı ambargolar neticesinde Çin ile güvenlik, ekonomik ve enerji ilişkilerini çok geliştirmiştir. İki ülke orduları 2014'den bu yana ortak tatbikatlar yapmaktadır. Petrol boru hatları ve enerji yatırımları gerçekleştirmektedirler. Uluslararası alanda ortak diplomatik girişimleri olmaktadır. Putin, Ekim 2019'da Çin ile ilişkilerini "çok veçheli stratejik ortaklığın tam anlamında müttefiklik ilişkisi" olarak nitelendirmiştir.

¹⁵⁵ C.D. Walton, A.g.e., s.45.

¹⁵⁶ Michael H. Fuchs, How to Lose Friends and Strain Alliances, Foreign Affairs, <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2020-03-12/how-lose-friends-and-strain-alliances> Erişim Tarihi: 18.04.2020

¹⁵⁷ Michael H. Fuchs, How to Lose Friends and Strain Alliances, Foreign Affairs, <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2020-03-12/how-lose-friends-and-strain-alliances> Erişim Tarihi: 18.04.2020

¹⁵⁸ Alexander Gabliev, The Pandemic Could Tighten China's Grip on Eurasia, <https://foreignpolicy.com/2020/04/23/coronavirus-pandemic-china-eurasia-russia-influence/>

Korona salgını ile eşzamanlı olarak ortaya çıkan petrol fiyatlarındaki radikal düşüş Rusya'yı daha da Çin'e yaklaştırmaya zorlamaktadır. Rusya'nın salgın sonrasında Avrupa'ya olan petrol sevkiyatı azalırken, Çin'e olan sevkiyatı artmaktadır.¹⁵⁸ Çin ve Rusya arasında konumlanmış ve her iki ülke ile de yoğun ekonomik ilişkileri olan Türk Cumhuriyetleri, bir Rus-Çin ittifakının dışında kalmak konusunda zorlanacaklardır. Özetle, Korona sonrası dünyada Rusya-Çin ilişkileri sağlam bir zeminde görünüyor ancak Rusya ve Çin arasında, güçlü tarihî ve jeopolitik uyumsuzluk ve rekabet vardır. Moskova, yükselen Çin'in büyük nüfusu ile Sibiryaya başta olmak üzere geniş yeraltı zenginliklerine sahip, nüfus açısından oldukça seyrek olan Rus topraklarına bakışından rahatsız oluyor. Vaşington'un Rusya politikasını değiştirmesi ve Moskova ile iyi ilişkiler oluşturması durumunda Rusya Çin ilişkileri düşmanlaşmasa da soğuyabilir. Özetle, Nixon'un Pekin ziyareti ile SSCB'ye karşı Çin Halk Cumhuriyetini yanına alması hamlesi gibi önümüzdeki süreçte ABD başkanının Moskova'yı Çin'e karşı yanına almak için Moskova'yı ziyaret etmesi olasıdır.

Çin, 2008 finansal krizi ile ABD'nin uğradığı sendelemeyi iyi değerlendirmiş ve 2008-2020 arasında değişik atılımlar gerçekleştirmiştir. Bu çerçevede Şangay ile Rotterdam arasında demiryolu taşımacılığını hedefleyen "Kuşak ve Yol Girişimi" veya Yeni İpek Yolu girişimi ile Asya ve Avrupa Birliği arasında ve tabii aradaki coğrafyaların birleştirilmesinde büyük bir hamle yapmıştır. Çin, Çin-merkezli bir Avrupa-Asya bağlantısının demiryolu inşasını gerçekleştirmiş ve bu projeye 1.3 trilyon dolar harcamıştır.¹⁵⁹ Çin, Eximbank'ı bu proje için onlarca ülkede 1800 projeye kredi vermiştir.¹⁶⁰ Bu demiryolu, Asya-Avrupa ekseninde tedarik zincirini güvence altına almaktadır. Pekin'in atmış olduğu ilginç bir adım da, nüfus üstünlüğünden istifade ederek Avrupa-Asya ekseninde Çin kolonileri kurarak, Çin ile bağlantılı üretim ve tedarik merkezleri oluşturmaktır. Pekin'in önemli bir etkinlik alanı da Afrika kıtasıdır. Batının Afrika'daki sömürgeci geçmişine sahip olmamanın avantajı ile Çin Afrika kıtasında büyük yatırımlar sonucunda büyük bir atılım yapmıştır. Önümüzdeki dönemde Çin'in Afrika kıtasında birçok müttefiki olacaktır.

2020'de dünyanın en büyük ihracatçısı ve en büyük ikinci ithalatçısı olan Çin, küreselleşmenin devamını savunmaktadır. Ancak bu kolay bir süreç değildir. Çin, küreselleşmenin mevcut kurumsal yapısına kendi kurullarının da eklenmesini isteyecektir. Çin'in küreselleşmenin bölgesel örgütlenmiş gevşek bir küreselleşme için dahi müttefikleri ihtiyacı vardır. Küreselleşmeden Çin ile birlikte en karlı çıkan kendisi de küreselleşmenin ürünü olan ve küreselleşmeyi ileri taşıyan Avrupa Birliği'dir.

Çin ve Avrupa Birliği, küreselleşmeden yararlananlar olarak küreselleşmeyi desteklemeye devam edeceklerdir. Avrupa Komisyonu, Mart 2019'da son ekonomik ve politik etkisinin çok arttığını kabul ettiği ve küresel bir lider olma hırsını taşıdığını gördüğü Çin'i hem bir ortak hem

¹⁵⁹ Adam Tooze, The Coronavirus Is the Biggest Emerging Markets Crisis Ever, Foreign Policy,

<https://foreignpolicy.com/2020/03/28/coronavirus-biggest-emerging-markets-crisis-ever/> Erişim Tarihi: 31.03.2020

¹⁶⁰ Benn Steil ve Benjamin Della Rocca, Chinese Debt Could Cause Emerging Markets to Implode-Beijing Needs to Help Its Poor Borrowers Through the Pandemic, shorturl.at/asuBH,

¹⁶¹ Paul Mason, How coronavirus could destroy the Western multilateral order, New Statesman, shorturl.at/msxR9, Erişim Tarihi: 26.04.2020 ve European Commission and HR/VP contribution to the European Council, EU-China-A Strategic Outlook, 12 March 2019

alternatif yönetim tarzını savunan bir rakip olarak tanımlamıştı. Komisyon, Çin ile ilişkilerin derinleştirilmesini ve Çin ile işbirliğinin küreselleştirmeyi güçlendireceğini kaydetmiştir.¹⁶¹ Komisyon'un bu raporu, Trump'ın politikaları ışığında okunduğunda önem kazanmaktadır. Önümüzdeki süreçte Avrupa Birliği-Çin ilişkileri küreselleşmenin devam ettirilmesinde daha güçlü bir ortaklığa dönüşebilir mi, göreceğiz. Avrupa Birliği, Trump'ın küreselleşme karşıtı politikalarına rağmen küreselleşme politikalarını sürdürmüş, Kanada, Japonya, Brezilya ve Arjantin ile ticaret anlaşmaları imzalamıştır.¹⁶² ABD'nin küreselleşme karşıtı politikalarına Çin'in küreselleşme ile uyumlu politikalar ile karşılık vermesi, Çin ile Avrupa Birliği arasında 21. Yüzyıl'ın bir Asya Yüzyılı değil, Asya ve Avrupa'nın ortaklığı ile süper kıta Avrasya Yüzyılı olacağı iddiaları ancak Avrupa Birliği-Çin ortaklığı çerçevesinde anlamlıdır.¹⁶³

Avrupa Birliği'nin iki ana gücünü oluşturan Almanya ve Fransa'nın milliyetçilik karşıtı ve küreselleşme yanlısı tezleri tesadüf değildir. Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron salgından birkaç ay evvel, milliyetçiliği cüzzam olarak tanımlamıştır.¹⁶⁴ Aynı Macron'un salgın başlayınca İspanya ve İtalya'ya giden sağlık yardımlarına el koyduğunun ve Fransız hastanelerine sevk ettiğinin altını çizelim. Almanya Şansölyesi A. Merkel ise çok uzun olmayan bir zaman önce 18 Mayıs 2019'da milliyetçiliği Avrupa'nın en büyük düşmanı olarak nitelendirmiştir.¹⁶⁵

Pekin, Korona sonrası dünyada belki planladığından daha erken bir tarihte ABD ile daha açık ve sert bir jeopolitik rekabete girmenin şimdiye kadar ödemediği bedellerini ödemek zorunda kalabilir. ABD ve bazı Batı pazarlarının Çin'e kapanması durumunda Çin iç pazarını geliştirmek zorunda kalabilir.¹⁶⁶ Çin, önümüzdeki dönemde krediye ihtiyacı olan birçok ülkeye iç siyaseti ile ilgili bir koşul dayatması yapmadan yeni müttefikler oluşturmak adına ekonomik yardım yapabilir. Çin, ekonomik sarsıntıları aşmak için Çin milliyetçiliğini tırmandırıp, Tayvan'ın işgalini gündeme getirerek Vaşington'u sıkıştırabilir. Öte yandan Çin'in en büyük zaafı siyasal sistemin tek parti otoriterizmine dayanmasıdır.

Çin'i Çin Komünist Partisi tarafından yönetilmekle birlikte, Çin sosyalist bir ülke değildir. Çin halkı, zenginleştikçe siyasetin tek partinin; ideolojik içeriği bile tartışmalı olan bir tek partinin tekelinde kalmasını kabul etmeyecektir. Çin'in demokrasiye geçiş sürecini doğru yönetmesi Çin için doğru adım olacaktır. Pekin'in Çinli olmayan halklara yönelik aşırı kuşkucu ve baskıcı politikalarını da terk etmesi gerekmektedir.

Ayrıca Doğu Türkistan'da Uygur Türklerine yönelik ağır baskı ve asimilasyon politikaları uygulamakta, yüzbinlerce Uygur Türkünü toplama kamplarında beyin yıkama süreçlerine maruz bırakmaktadır. Pekin Üniversitesi Milletler Fakültesi'nde İktisat ve Hukuk profesörü olan İlham Tohti sadece Çin anayasasında verilen hakların kullanılmasını istediği için 18-23

¹⁶² Chad P. Bown, COVID-19 Could Bring Down the Trading System-How to Stop Protectionism From Running Amok, <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2020-04-28/covid-19-could-bring-down-trading-system>

¹⁶³ Bu konuda temel tez için bkz. Bruna Maçaes, The Dawn of Eurasia-On the Trail of the New World Order, Penguin Books, 2018.

¹⁶⁴ LCI, Macron met en garde contre "la lèpre nationaliste" et compare l'Europe actuelle à celle des années 1930, shorturl.at/aimqO, Erişim Tarihi: 25.04.2020

¹⁶⁵ <https://m.youtube.com/watch?v=VG7Oe1mf6ik>

¹⁶⁶ Şanlı Bahadır Koç, Korona Sonrası Dünya-Sonuçları da Kendisi Kadar Dramatik Olacak mı, Söyledik.com, shorturl.at/LNTY2, Erişim Tarihi: 29.03.2020

Eylül 2014’de Urumçi’de yargılanmış ve ömür boyu hapse mahkum olmuştur. Çin’in Doğu Türkistan’daki uygulamaları ile ABD’nin 1960’lara kadar zencilere yönelik uygulamaları arasında hiçbir fark yoktur. Afrika kökenli Amerikalıların ikinci sınıf vatandaş olarak kabul edilmesi 1960’larda Amerikan dış politikası açısından nasıl taşınamaz bir yük haline geldi ise Uygur Türklerine yönelik Pekin’in ırkçı politikalarının küresel sistemde kutup haline gelmiş Çin dış politikası tarafından taşınabilmesi mümkün değildir.

Korona salgınına ABD ve Çin’in verdiği tepkiler de farklıdır. ABD, müttefiklerinin ihtiyaç duyduğu yardım malzemelerini bile müttefiklerini atlatarak satın alıp, ABD’ye getirirken, Çin küresel salgın ile mücadelede liderliği üstlenme çabası içindedir. ABD, Çin’den Fransa’nın satın aldığı maskelere Fransızların ödediğinin dört katını ödeyerek havaalanından götürmekte, Hong Kong’dan Quebec/Kanada’ya giden 10 bin maskenin olduğu uçağı Ohio/ABD’ye indirtmektedir.¹⁶⁷ Trump, salgının ortasında Almanya’nın önemli ilaç firmalarından birisini satın alarak ABD’ye nakletmeye çalışmış, Berlin’den sert tepki görmüştür. Salgının yayılmaya başladığı Şubat 2020’de Amerikan yönetimi 2021 bütçesinde küresel sağlık programlarına aktarılan yardımları yüzde 35 kesmeyi, Dünya Sağlık Örgütü’ne yardımı yüzde 50 azaltmayı önermiştir. Afganistan’a yapılan yardımın 1 milyar dolarını kesmeyi gündeme taşımıştır. Keza 26 Mart 2020’de yapılan G7 toplantısında salgına karşı ortak bir açıklama yapılması ABD Dışişleri Bakanı’nın Korona virüsünü “Wuhan virüsü” olarak adlandırılması konusundaki ısrarından dolayı ortak açıklama yapılamamıştır.¹⁶⁸ Özetle, Trump adeta Vaşington’u küresel entegrasyondan Korona salgını sürecinde de adeta geri çekmektedir.

Öte yandan Pekin ise korona salgınına karşı da iyi planlanmış bir halka ilişkiler çalışması ile küresel liderliği üstlenmeye çalışmaktadır.¹⁶⁹ Javi Lopez, Çin’in Korona salgınına Batı’nın tarihsel olarak kendisi ile özdeşleştirdiği dayanışma ve işbirliği gibi bazı değerlere sahip çıkarak cevap verdiğini söylemektedir.¹⁷⁰

ABD, korona salgınının ağır darbelerini henüz yaşamaya başlarken, Çin salgını aşmış ve üretime tekrar başlamıştır. Ve petrol fiyatlarının düşmesinden de istifade ederek petrol stoklarını artırmaktadır. Çin önümüzdeki dönemde bir yandan Amerikan piyasasına daha az ihraç yapacağını göz önünde tutarak yeni pazarlar bulurken, diğer yandan Çin toplumunu bir tüketim toplumuna dönüştürmek zorundadır.

Pekin, jeopolitik rekabetin tırmandığı bir süreçte orta vadede Doların uluslararası rezerv para konumuna meydan okuyabilir. Çin basınında küresel ekonominin dolarsızlaşması tartışmaları başlamıştır.¹⁷¹ Doların tahtından inip inmeyeceği, inerse yerini nasıl bir paranın veya dijital paranın alıp almayacağı yoğun bir şekilde literatürde ele alınmaktadır. Deutsche Bank, 2019 sonunda hazırladığı bir raporda dijital paranın 2030’lu yıllarda nakit paranın yerini

¹⁶⁷ Journal de Montreal, 3 Nisan 2020.

¹⁶⁸ Philip H. Gordon, “America First” Is a Dangerous Fantasy in a Pandemic, Foreign Affairs, [shorturl.at/ahmDO](https://www.shorturl.at/ahmDO), Erişim Tarihi: 25.04.2020

¹⁶⁹ Henry Farrell and Abraham Newman, Will the Coronavirus End Globalization as We Know It?, Foreign Affairs, [shorturl.at/ulUYZ](https://www.shorturl.at/ulUYZ), Erişim Tarihi: 25.04.2020

¹⁷⁰ The Coronavirus: A Geopolitical Earthquake, Council of Foreign Relations, https://www.ecfr.eu/article/commentary_the_coronavirus_a_geopolitical_earthquake Erişim Tarihi: 27.04.2020

¹⁷¹ Ledger Insights, Covid-19 will trigger de-dollarization claims Chinese press, [shorturl.at/dqQY0](https://www.shorturl.at/dqQY0), Erişim Tarihi: 28.04.2020

alabileceği konusunda bir rapor yayınlamıştır.¹⁷² Artık bu konuda yapılan tartışmalar dijital paranın gelip gelmeyeceği değil, bu konuda ABD ile Çin arasında nasıl bir rekabetin olacağı üzerinde odaklanmaktadır.

Amerikan dolarının uluslararası rezerv para durumunu sarsacak hususlardan birisi de Amerikan yönetimlerinin ve özellikle Trump'ın, doları Amerikan politikalarına muhalefet eden ülkelerin ekonomilerini istikrarsızlaştırmak, şirketlerini tehdit etmek, ABD politikalarını kabule zorlamak için "finansal silah" olarak çok açık ve sık bir şekilde kullanmasıdır. Artık Amerikan güvenlik cemaati içinde bile eleştiri konusu haline gelen bu husus, Amerikan müttefikleri dahil dolara karşı daha ihtiyatlı davranır hale getirmiştir. Oysa ABD doları Bretton Woods Sisteminde olarak artık altına değil, sadece Amerikan ekonomisi ve normlara duyulan güvene dayanmaktadır. Bu sadece algıya dayanan çok hassas bir dayanaktır.

Nitekim 2008 finansal krizi sonrasında bütün merkez bankaları altın stoklarını arttırarak kendilerini sağlam bir rezervde tutma ihtiyacı hissetmeye başlamışlardır. 2018'de Dünya Altın Konseyi merkez bankalarının altın rezervlerinin rekor seviyeye çıktığını duyurmuştur. Dolar Korona sonrasında yerkürenin içine girdiği resesyon sürecinde krizden çıkışın önemli bir aracı olacağı için, yakın gelecekte konumu tartışılmayacaktır. Ancak gelecek 10 yıl içinde doların uluslararası rezerv para konumunun güçlü bir tartışmanın parçası olması şaşırtıcı olmayacaktır. ABD'nin küreselleşmenin kurum ve normlarından çekilmesi, ABD dolarının küresel rezerv para olma konumunun sorgulanmasını doğurabilir. Bu konuda Şanlı Bahadır Koç'un şu tespiti göz önünde tutulmalıdır: "2008 finansal krizini çıkartmış olmak ABD'nin prestijini yıpratmış olmakla beraber krizden, rakamsal olarak en hızlı ve güçlü çıkan ABD olmuştur. Bunun nedeni ABD'nin rezerv para olan dolara sahip olmasıdır. Ekonomi durduğunda, yavaşladığında harekete geçirmek için ABD "para bastığında" bunun cezasız kalmasının en önemli nedeni, doların uluslararası rezerv para konumudur. Bu konumda Amerikan sermaye piyasalarının derinliği, çeşitliliği, akışkanlığı, hukuken ve fiziken korunaklılığı gibi başka faktörlerin yanında ABD'nin fiziki gücü, güç imajı ve yıpransa da sistemdeki başat ve ayrıcalıklı konumu ile ilgilidir. Trump, 'ben Pax-Americana'dan sıkıldım' derse o zaman bir dahaki krizde ABD artık yerçekimi kanunlarından azade olmadığını fark edecektir. Krizi para basarak aşmaya çalıştığında dolar değer kaybedebilir, dünyadaki ağırlığı azalacaktır."

ABD ile Çin arasındaki jeopolitik rekabette Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi evrensel geçerlilik iddiasında bulunan kapitalizm-sosyalizm uzlaşmazlığı gibi bir ideolojik çatışma yoktur. Ancak jeopolitik rekabet beraberinde ideolojik izahları getirecektir. Çünkü, ideolojik rekabet kamplaşmaların temel eksen ve gerekçesini teşkil edecektir. Esasen Çin'in kurullarını ABD ve AB'nin koyduğu küreselleşmenin yükselişi döneminde bu kurallara açık bir muhalefeti olmamakla beraber; a) bu kuralların Çin'de uygulanmasına izin vermemiştir,

¹⁷² Alex Lielache, Deutsche Bank says crypto could replace cash by 2030, Brave New Coin, <https://bravenewcoin.com/insights/deutsche-bank-says-crypto-could-replace-cash-by-2030>, Erişim Tarihi: 28.04.2020

¹⁷³ Henry Farrell and Abraham Newman, The Twilight of America's Financial Empire, Foreign Affairs, <https://www.foreignaffairs.com/articles/2020-01-24/twilight-americas-financial-empire>, Erişim Tarihi: 27.04.2020

b) Çin dış politikasında küreselleşmenin askeri müdahale, devletlerin egemenlik haklarının çiğnenmesi, insani müdahale gibi uygulamalarından uzak kalmış ve egemenliklere ve iç işlerine karışmamaya-öyle görünmeye, özel bir önem vermiştir. Önümüzdeki süreçte jeopolitik rekabetin ideolojik eksenini belirginleştirecektir.¹⁷⁴

Öte yandan küreselleşmeden zarar gören ABD, Rusya ve İngiltere'nin milli devlet, korumacılık ve milliyetçiliği destekleyeceği ileri sürülmektedir ki, bu gelişmeler ile doğrulanan bir eğilimdir.¹⁷⁵ Trump, küreselleşmeyi savunan Alman Şansölye Merkel ve Kanada Başbakanı Justin Trudeau'yu da sert şekilde eleştirmiştir.¹⁷⁶ Diğer bir ifade ile Trump, Batı içinde küreselleşmeyi destekleyenleri hedef almaktadır. Küreselleşme-milli devlet karşıtlığı yeni ittifak alanlarının oluşmasına neden olabilir.

SONUÇ

Salgın sonrası dünyayı konuşurken gözden kaçırmamamız gereken bir husus da Korona salgını henüz küresel sınırlarına ulaşmamıştır. Afrika ve Latin Amerika'nın zayıf kamu otoritesi ve sağlık sistemi olan ülkeleri henüz Korona virüsü ile karşılaşmamışlardır. Salgın özellikle zayıf devlet yapılarının olduğu coğrafyalarda devletleri daha da zayıflatacak, devletlerin içinde çözünen alanlar oluşabilecektir. Üstelik, Korona salgının ikinci dalgası Avrupa dahil her yerde tekrar karşımıza çıkabilir. Salgının daha ne kadar dünyayı sarsacağı belli değildir. Ayrıca arkasında hangi sağlık sorunlarını da bırakacağı belli değildir. Doktorlar her gün virüsün bir başka vücutta ortaya çıkış şeklini ve bir başka kalıcı zararını keşfetmektedir.

Herry Kissenger, 2014'de "Zamanımız devlet adamlarının önündeki nihai meydan okuma uluslararası sistemin yeniden inşasıdır" demiştir. Şimdi bu yeni uluslararası sistemin kurulması aşamasına gelinmiş bulunuyor. Korona salgını 2008 sonrasında yoğunlaşan güç kaynamasını müthiş şekilde hızlandırmıştır. Üstelik, korona salgınının bir dalgada bitip bitmeyeceği bilinmemektedir. Eğer aşı ve etkili ilaçlar bulunmadan dünya ikinci bir dalga ile karşı karşıya kalırsa, ortaya daha ağır jeopolitik sonuçlar çıkması mümkündür. Yaşanan krizi 1929 ekonomik buhranı ile karşılaştıran birçok ekonomist vardır. Ve 1929 krizinin Hitler'in Almanya'da iktidara gelmesinin yolunu açtığı ve krizden 10 sene sonra 2. Dünya Savaşı'nın çıktığı akıllarda tutulmalıdır. Önümüzdeki süreç küresel barış için büyük riskler taşımaktadır. Özetle, dünyanın önünde radikal belirsizlikler ile dolu bir dönem vardır. Bundan dolayı bu raporda Korona salgını sonrasında oluşan iki kutuplu dünya düzeni iki kutuplu dünya kaosu şeklinde ifade edilmiştir. Önümüzdeki dönemde deneyimleyeceğimiz iki kutuplu düzende Soğuk Savaş sonrasındaki oluşan iki kutuplu

¹⁷⁴ Şanlı Bahadır Koç, Korona Sonrası Dünya-Sonuçları da Kendisi Kadar Dramatik Olacak mı, Söyledik.com, shorturl.at/prxIJ, Erişim Tarihi: 29.03.2020

¹⁷⁵ Michael Puscariu, The 21st Century will be defined by the struggle between Nationalism and Globalism, Medium, shorturl.at/aiDE2, Erişim Tarihi: 22.04.2020

¹⁷⁶ G. Löffelmann, A.g.m., ss.122-123.

¹⁷⁷ Henry Kissenger, World Order, Penguin, 2014.

düzendeki istikrar benzeri bir istikrar oluşturmayacaktır. Aksine kaos daha belirleyici olacaktır. Oluşacak ittifaklar NATO ve Varşova Paktı ittifaklarının ideolojik ve politik keskinliğine ve sağlamlığına sahip olmayacaklardır. İki kutuplu sistemde ABD ve Çin'in oluşturduğu kutupları dışındaki büyük güçlerin sistemdeki pazarlık gücü ve ağırlığı daha yüksek olacaktır.

Yaşanan salgının dünyamız için kısa, orta ve uzun vadeli geçici ve kalıcı sonuçları olacaktır. Devlet, siyaset, ekonomi, hukuk, kültür, çalışma hayatı, sivil toplum, eğlence anlayışı özetle her şey bütün dünyada büyük ölçüde eş zamanlı olarak değişecektir. Bütün dünyada bu kadar kısa yaşama geçmiş bir dönüşüm insanlık tarihi boyunca daha önce hiç yaşanmamıştır. Salgını etkisizleştirecek ilacın/tedavinin bulunması geciktikçe salgının dönüştürücü etkisi daha kökten ve ağır olacaktır. Küresel salgın beraberinde hızlandırılmış ve acı dolu bir dönüşüm sürecini getirecektir.

Sonuç olarak geride bıraktığımız “tek kutuplu neoliberal küreselleşme” adlı film arkasında bir çok işgal, ülkelerin parçalanması, iç savaşlara sürüklenmesi, insanın ve doğanın acımasız sömürsünü bıraktı ve kötü bir sonla nihayetlendi. Şimdi insanlığın önünde değişik senaryo başlıkları var. Çekilecek filmin nasıl bir film olacağı, hangi senaryonun seçileceği ve altının nasıl doldurulacağına bağlı.

www.21yyte.org